UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00627219 9

80 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 80

ПЕСМЕ
БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

КЊИГА ПРВА

PG
1418
R275
A17
1903
knj.1

ПЕСМЕ

БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

КЊИГА ПРВА

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1911

Srpska Književna Zadruga
[Redovna izdanja]

80 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 80

ПЕСМЕ

БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

КЊИГА ПРВА

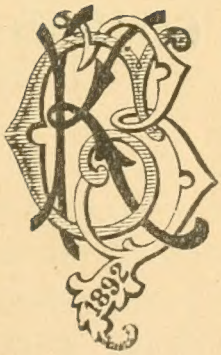

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1903.

PG
1418
R275 A17
1903
kn.j.1

604945
30.3.55

БРАНКО РАДИЧЕВИЋ

I

Почетком четрдесетих година XIX века у српској књижевности беше неодређено стање и у језичком и у књижевном погледу. После многогодишње препирке питање о народном језику као књижевном примицаше се одлуци, повољној за гледиште великога реформатора Вука Караџића. Књижевни рад беше без знатнијих представника. Утицај недавно преминулог великог песника Лукијана Мушицког († 1837.) опажа се код многих слабих стихотвораца само у облику песме: ода, латинска по облику, а без српског духа, цароваше у српском песништву дуго после Мушицког. Да би разлика између њега и њих била што јаснија, млађи песници, и не слутећи то, заузеше се, те угледа света у издању *Матице Српске* потпуно издање Лукијанових ода у четири књиге (1838.—1848.): више се растурила само прва књига с одама на народном језику... Песник *Србијанке,* гласовити Сима Милутиновић, јавља се у ово време само мањим песмама, међу њима јаке су само три песме, издате под именом *Тројебратство* (1844.), — три песме као допуна *Србијанци.* Велики народњак, песник српског ослобођења, Сима Милутиновић дао је свом народу што је могао: он умире с јуначком песмом на уснама

1847. године. Овај велики песник био је толико свој, толико оригиналан, да је мало ко и покушавао угледати се на њега.

Почетком четрдесетих година певало се без познавања народнога језика, без обзира на живот и његове прилике, без правога дара, без полета, — певало се много и неуморно: певало се тек да се пева. Сав тај књижевни рад био је без духа и живота, па дакле и без стварне вредности. Повремени списи: *Летопис Матице Српске*, *Голубица*, *Бачка Вила*, *Магазин далматински* и сви други били су препуни ода и песама, јер је у то време у српском књижевном свету било сто четрдесет песника, међу њима четрдесет познатијих. Слаби почетници, а њих је било највише, ишли су за Мушицким, даровитији угледали су се помало на немачке песнике, али ни у кога не беше народнога духа. А баш тих година (1840.—1847.) издаје Вук Караџић три књиге народних песама у трећем, допуњеном издању. Али ко ће се угледати на просте народне песме, када то ни мало не личи на Хораца! Због свега тога и на ово доба српскога песништва могу се пренети речи, којима је неки непознати сатиричар (Јован Стерија Поповић?) тако тачно оцртао песничку манију пређашњих година:

„Тек што поче слатко певат' Мушицкога лира,
са сви' страна већ се звижди, у дромбуљу свира!
Светић једва одзовну се: мудре спева речи, —
све урликом одзива се, у строфама дречи:
стари слог ту нема чести, него сви по моди
кревеље се и блебећу у високој оди.“

Готово ни један од толиких стихотвораца није издавао своје песме у засебној књизи, — као да су

и сами видели празнину свога рада. У тако хучном времену прошле су готово неопажене првине младога и даровитога Његоша, штампане на Цетињу, — лирске песме са чистим народним језиком и у народном духу (1834.). Силном духу Његошеву то није ништа сметало: он 1845. изда у Београду узвишени спев *Лучу Микрокозма*, у коме се тако јасно огледа његова склоност ка размишљању, његова сјајна машта, његова јака реч и његова велика начитаност. Тек после тога јавиће се песник самотворним великим делима. Тада је и Јован Суботић помало остављао лирске песме (штампане 1837. и 1844.), које су показивале слаб дар и слабо осећање за ову врсту, па се спремао за велики епски рад, за који је имао све особине.

И баш у оваквим пометеним приликама српскога песништва и српске књижевности јавља се Богом обдарен песник: осетљив, бујан, даровит и напредан. То беше Бранко Радичевић. Он се заиста као метеор јави на небу новог песништва српског знамените 1847. године.

II

Бранко Радичевић родио се у питомој Славонији, у Броду на Сави, 15. марта 1824. године. Рођен пред св. Алексија (17. март), он доби на крштењу име Алекса, које доцније, по тадашњем обичају српских омладинаца, посрби, и прозове се Бранко. Тодор Радичевић, отац Бранков, по занимању царински чиновник, беше старином из Шумадије, а мати Ружа била је од велике породице Михаиловића у Вуковару, која се доселила из Скопља. Отац му

беше благ човек, а мати разумна и племенита жена, те се оваквим укрштањем српске крви из разних крајева и могао родити онакав тић, какав беше Бранко Радичевић.

У основну школу пошао је Бранко 1830. године у Земуну, камо је отац његов премештен 1828. године. У првом почетку школовања Бранку беше потребна помоћ материна, али већ после два месеца он преста досађивати мајци и поста први ученик у школи. Како је имао особито памћење и лако схваћање, Бранко је увек добро учио. У 9. години Бранко изгуби своју нежну, племениту и разумну мајку Ружу, која умре млада (31. год.), оставивши за собом поред Бранка и сина Стевана. Отац њихов Тодор посвети се синовима својим, њихову обучавању и упућивању. После српске основне школе Бранко сврши у Земуну опет три разреда немачке школе, а 1835. године пређе у Карловце и ступи у гимназију. Кроз целу гимназију Бранко беше одличан у науци, примеран у владању, те је као најбољи ученик последњега, шестога, разреда био и „censor iuventutis“. О животу Бранкову у карловачкој гимназији знамо из његових песама ово: волео је дивну околину карловачку, лепо се слагао с вршњацима, тешко му је падало оштро уређење карловачке гимназије, а много га је тиштало и мртвило тадашњег друштвеног живота српског.

Када Бранко 1841. године сврши и последњи, шести, разред карловачке гимназије, пређе у Темишвар, где му је отац тада био са службом. Ту је 1842. и 1843. учио философију — свршио VII и VIII разред гимназије. Тада, у оној слаткој доко-

лици после свршетка гимназиског учења, Бранко пропева...

У јесен 1843. године Бранко одлази у Беч, да тамо учи правне науке. Отац га препоручи Вуку Караџићу, с којим се раније упознао. Прве године борављења у Бечу Бранко је по свој прилици утрошио на прве студије и на упознавање с друговима. Круг другова и пријатеља све се више ширио, — све је више младих Срба, особито из Војводине, долазило у Беч на науке. Српска и хрватска омладина окупљаше се тада око старога књижевника Вука Караџића, који је одушевљаваше својим мислима о народу нашем. У таквом друштву ојача код Бранка воља за певањем, и он низаше песму за песмом. И већ јануара 1844. млади Радичевић удара основ двема најлепшим песмама, а то су бајна песма „?“ и класични *Ђачки растанак*. Тада први пут окуша снагу и у епском песништву: започе *Гојка*... Ђуро Даничић дође у Беч на две године после Бранка (1845.). Ова два вршњака, два најмилија ученика Вукова, спријатељише се, уједначише своје мисли и погледе, и своје друговање утврдише српским побратимством, које поста особито срдачно, што Бранко изгуби јединога, милога брата Стевана (1845.). И што више жаљаше брата, све се више прибијаше уз побратима. Ну прва жалост у животу јака је, али кратка.

И ако беше весео и несталан, Бранко дуго време провођаше у Вуковој писарници, а у вече би радо одвео слабога старца у његово друштво. У друштву својих вршњака Бранко беше слободнији. Често је своје другове разговарао шалом и лепим певањем народних песама. У то доба Бранко бејаше на врхунцу своје младићске снаге, занесен лепотом овога

света, одушевљен за народне ствари и за своје песме. Прочитајте први претпев из *Гојка*, па ћете при свакој речи песниковој опазити откуцаје срећнога срца. Тада је Бранко поред Вука и Даничића завршио проучавање народнога језика и народнога песништва. Због свега тога 1846. године бйла је из младога Радичевића јака струја правога народнога духа. Његову другу Јовану Илићу тако је годило шетање с њим неком мирном бечком улицом, као да је у свом завичају: као да је међу грмовима и ливадама више сопотске бујне чесме и механе испод Космаја. Разговори које Бранко вођаше са Србима из Кнежевине тицаху се већином: народних песама, народних обичаја у Србији и налета Срба из Војводине... У таквим приликама песнику се милило живети и радити. Он заврши најмилији рад свој, бесмртни *Бачки растанак*, уневши у њега свесриско коло, израђено по угледу на тадашње друштво своје, у коме беху заступљена поред Хрвата сва сриска племена. Он, велики поштовалац Вукових значајних мисли, а отворени непријатељ његових противника-назадњака, испева тада сатирични спев *Пут*, који као јака отровна стрела усмрти љуту гују, сриски назадак.

Сад Бранко одабра своје песме и наштампа их у Бечу под именом: *Песме Бранка Радичевића I* (крајем 1847.), с кратком, али врло речитом посветом: „*Српској омладини*". Књига изазва изненађење и одушевљење код омладинаца, чији израз беше познати, класични приказ Ђуре Даничића, а велико незадовољство и срџбу код противника.

*

Од године 1848. Радичевић живи друкчим животом. Због новчане оскудице он јуна месеца те године оставља Беч, да се у њ врати тек после две године... Одлазак Бранков из Беча пада баш у оно време, када се почињаше српски устанак на Мађаре. Оцу свом у Темишвар Бранко не могаше ићи: Мађари су опколили и бомбардовали тај град. Остало му је да иде из места у место, од рођака до познаника... Из Беча Бранко оде у Загреб, и два месеца провео је у Броду, Карловцима, Митровици, Земуну, Београду и Руми. Борбу српскога народа пратио је Бранко врло пажљиво, одушевљавајући се храброшћу српских бораца, о чему најбоље сведочи ово место из његова писма Даничићу:

„Наше ствари добро стоје, ако и несу баш како би' ја и ти 'тели, али се надам да ће све по нашој вољи искочити. Јунаштва се чине да не могу бити већа. Десет Срба по сто Мађара разбијају. Код Фелдварца су 700 Србаља шанац од 8000 Мађара отели. Код Сирига су 27 Србијанаца 5 до 600 Мађара растерали. Ово су нам дана Мађари шанац код Сентомаша отимали: њи' је било око 30.000, наши' око 2500. Кажу да је Мађара ту пало око 1000, наши су изгубили само тројицу. Тај су дан Мађари и на Турију ударили: Срби и' дочекају и убију им око 200 људи. Од наши код Турије није ни један нао. — Само смо код Футога и код Вршца (пре 8 недеља) два мала боја изгубили: први лудошћу, други издајом“. (13. авг. 1848.)

И за Бранка лично и за ондашње прилике врло су занимљиви Бранкови преласци у Београд. Први долазак Бранков у Београд пада у лето 1848. године. Бранко беше познат и чувен, и београдски

ђаци гледали су тада у Бранка „као у неко више, надземно биће“. Али београдска полиција — протера Бранка. Знали су да је Радичевић пријатељ Обреновића, па су пазили на њега и дознали су да Бранко буни ђаке из лицеја. Када је од управника Београда затражио писмену пресуду о протеривању, а он га запитао што би с њом, Бранко враголасто одговори: „Да имам спомен, кад сам у слободној земљи био“. Тако је Бранко први пут у Београду провео једва три дана... Други долазак Бранков у Београд био је 1849. године, опет у лето. Овога пута Бранко прође много боље; он је међу својим пријатељима провео у Београду лепо и пријатно и задржао се подуже. Излазио је и у лепу околину београдску: у Реснику провео је три дана код свога друга Јована Илића. Али је и у Београду, као и у Земуну (где се највише бавио), као год и по другим местима, Бранко имао и неприлике, када га случај нанесе на човека старога кова. Тако је Радичевић лично осетио, како се тешко подносила књижевна увреда, како су многи били увређени нападајима у *Путу*. То ће бити разлог, што песник није наставио онај свој сатирични спев, како је обећао, него је радио на другом и друкчем спеву, коме је дао натпис *Луда Бранко*.

Прилике песникове после одласка из Беча нису биле повољне. Радичевић, који се могао састати с оцем у Темишвару тек након дужег времена, трпео је велику оскудицу: један пут није имао новаца да плати писмо Даничићу. Али доколица, у којој је песник позадуго живео, добро је утицала на његов књижевни рад. Тада је Бранко много читао, без сумње као никада дотле. Задовољан и охрабрен сјај-

ним успехом својих првих песама, Бранко се даде на посао с необичном енергијом. Шта је могло бити тешко овом даровитом, вредном, радном и здравом песнику! У почетку 1849. године написао је за четрнаест дана два спева, сваки по четири стотине реда. Први спев *Стојан* израђен је према Бајронову спеву *Лара*, а други је оригиналан рад Бранков: *Хајдуков гроб*... Бранко беше на врхунцу свога живота и рада...

*

На несрећу и по Бранка и по српско песништво Бранко допада опаке болести у најбољим годинама, у највећој жељи за животом и радом... Први знаци болести јављају се почетком 1849. године. По сачуваним писмима Бранковим види се да је болест у самом почетку била ухватила јак корен и брзо напредовала. 8. априла те године Бранко пише Даничићу: „Два месеца како ништа не радим. Лежим, седим, пушим... чамим“. Доцније због болести беше толико зачамио, да је једно писмо писао више дана. У једном таквом писму од 10.—15. октобра он пише: „Ја сам ни болестан ни здрав, ни крив ни прав, ни... ни... — Бог зна колико још ови' *ни* има!“ Од године 1849. Бранко копне, губи се, нестаје га...

Измучен и болешћу и подужицама, Радичевић се враћа у Беч у лето 1850. године. Какав беше, када га пре две године остави, а какав се сада у њ враћа!... Тада Бранко оставља права и уписује се у медицински факултет... Године 1851. Бранко издваја из својих епских песама две: *Гојка* и *Хајдуков гроб*, и штампа их у Бечу под натписом: *Песме Бранка Радичевића II*. Књигу је посветио

своме добротвору кнезу Михаилу Обреновићу... Болест, која му је досађивала 1851. године, јави се и у пролеће 1852., а крајем године научници нађоше бациле суве болести. Од намеравана пута у јужне крајеве не би ништа, па како Бранко свакога дана бејаше слабији, то с тужним осмехом пристане на Вуков предлог и оде у болницу, где имађаше сваке неге и понуде. Вук, Даничић и други пријатељи похођаху га често, а Вукова племенита жена надгледаше га сваког дана... Немоћно тело све више изневераваше дух, који још једнако беше весео. И дође тренутак да млади песник промени светом... „Једнога дана — бјеше то послије подне, — прича Вукова кћи Мина Вукомановићка, — сјећаше моја мајка као обично уз Бранка. Тога дана бјеше необично узбуђен и њежно држаше обје њезине руке у својима. Тако су дуго сједили и разговарали. Кад мајка пође, те се на вратима осврну да га још један пут поздрави, али Бранко с болнијем изразом склонио руке над главом. Поплашена викне нудиље, притрчи Бранку, дигне га у наручје; али сјен смртнијех крила бјеше већ пао на лице Бранково. Још једанпут захвално погледа, још се једанпут уморно осмјехне, па онда се наже; а оно дивно срце, што је толико осјећало, толико се надало, толико хтјело, преста куцати!“ То је било 18. јуна 1853. године.

Ето, тако је кратак животопис Бранка Радичевића, коме суђени час заклони његово мило, јарко сунце у тридесетој години. Али осташе песме Бранкове, да прослављају име његово до века, управо онако као што је сам песник прорицао у песничком одушевљењу!

*

Ради бољега разумевања Бранкових песама треба поменути и његове личне особине. Природом Бранковом владала је веселост, нека блага, детињска веселост, која је понекад била необична и чудновата. Због те главне црте свога темперамента Бранко беше у друштву шаљив и разговоран, али је говорио мирно, готово тихо, увек насмејан. Цело држање било му је смерно, покрети прости и мирни. Био је нежан син и особит друг. Поред своје уметности волео је живопис и музику. Бранко беше у свему идеалиста и родољуб: идеал му беше Србин и Српство. Што је српско, било му је најбоље на свету, те је зато оштро нападао оно што му се у српском народу чинило туђе, наметнуто или одређено. Све је одавало млада човека необично нежне и племените душе. Додајте томе спољашњи изглед: глава дивна кроја, чело широко, очи сјајне и необичне, густа коса до рамена, густе наусница, тело витко и доста снажно, раст виши од средњег, — па ћете разумети зашто је Бранко својом појавом чинио особит утисак на свакога.

Такав беше Бранко до почетка своје смртне болетице. Тим духом дишу и његове лирске песме. У болести беше зловољан, невесео и несталан. То се огледа и у његову раду на обради епских песама.

III

Значај и величина Бранка Радичевића налазе се поглавито у његовим лирским песмама; па како су у овој књизи скупљене све његове лирске песме, то ћемо на овом месту говорити и о њима и о песнику, остављајући да уз другу књигу проговоримо о његовим епским песмама.

Прве песме Бранкове из године 1843. носе на себи све знаке епско-лирских песама, који су тако карактеристични за српску народну лирску песму. Да ли овакво певање Бранково долази од његове почетничке неумешности, те није ли му лакше било угледати се на начин народнога певања, него стварати оригиналне личне лирске песме? Не. У ово доба када је Бранко испевао овакве песмице, међу којима блистају као бисер баш прве две: *Девојка на студенцу* и *Путник на уранку*, његово младалачко осећајно срце изливало је своја жарка осећања у песмама потпуно личнога карактера. Ово се види у песми *Ноћ на ноћ*, која је испевана у исто време, када и оне прве. Певајући песме по угледу на народне лирске песме, Бранко је хтео показати читаоцима својим, омладини српској, колико воли и поштује народне песме.

Разгледајући редом лирске песме Бранкове, опажа се да у првим песмама *Путник на уранку* и *Путник и тица* песник исказује неодређене љубавне осећаје, приписујући их неким замишљеним лицима. После тога, песме *Туђин* и *Путу крај* опет неодређено казују, да се песник везује за место, где је нашао себи драгану. Када је млади песник дошао до тога успеха, онда из његове млађане и ватрене душе излазе бујне песме, пуне чежње и жеље, пуне љубавничког маштања и враговања. Бојажљив младић постао је ватрен љубавник. А све љубавничко маштање, сву љубав према драгани и према природи, сву душу и сав ум свој обелоданио је Бранко у својој најлепшој љубавној песми „?“. Ни један српски песник није онако психички верно приказао неодољиву чежњу за незнаном дра-

ганом, нити је и један онако живо нацртао сјајан залазак сунчев, нити је и један изнео онако верну слику шареног сна, као што је то урадио Бранко у овој својој песми без свршетка. Велика вредност ове песме најбоље се види по томе, што је она могла издржати поређење са спевом великог енглеског песника Тенисона *Вртарева ћерка*, — поређење које је с много укуса израдио најбољи оцењивач Бранкове лире, Лујо Војиновић. Даровити почетник обрађивао је свој дар, створио од себе правог песника, те смело прилази највећим радовима својим.

Круна Бранкових лирских песама јесте његов узорити спев *Бачки растанак*. Ова вечито млада, свежа и јака песма јесте одјек осетљиве душе једног младог, али генијалног лиричара српског, лирска симфонија с разним предметима и кретањима. *Бачки растанак* је слика човечје и Србинове младости у њену цвету, слика улепшана сјајном историјом целога Српства. И како су вешто испреплетане успомене из милога детињства и слаткога ђаковања са сликама из славне прошлости српске! Каква разноврсност и какво стварно приказивање свуда! Место о Косову силно, пуно јуначкога осећања и сасвим српско; умиљата слика бербе израђена стварно, као акварел великога сликара. Усред бурнога весеља ђачкога песник добацује поклич свима српским племенима, да поведу сложно коло народнога уједињења. Зборник српскога песништва не може показати значајније творевине него што је ово место, у коме су заветне мисли српскога народа исказане јединствено кратко и силно... Песник познаваше ударе српскога срца: он уздиже српску прошлост, позва Србе у заједничко коло и заветова омладину на рад у будућности. Те значајне мисли

песник је израдио врло фино: леп облик још више истиче скривене мисли, а туга и веселе, што се наизменце јавља, још више освајају нежну српску душу... *Бачки растанак*, та јединствена песма младости, тај силни поклич српскога уједињења, већ је превалило педесет година, не изгубивши ништа од своје лепоте и од свога значаја: *Бачки растанак* живеће, док је Српства.

Стваран дух Бранков, који се огледа присебан и у најживљим местима *Бачкога растанка*, обрадио је после ове песме заједљив спев *Пут*. Овај најдужи лирски спев Бранков потпуно одговара познатој заклетви Бранка и његових другова, коју су утврдили пре растанка. Радичевић оста веран светој заклетви: он тако силно удари на оне који на ведром небу српскога напретка прављаху облачину и маглуштину, да све оде у прах и у маглу. Ударци младога заточника српскога напретка беху страховити, али и непријатељи беху силни. Али у *Путу* нису само ишибани сувремени слаби повинари, рђави песници, непријатељи народног напретка и надри-просветитељи, рђави свештеници и назадни учитељи. *Пут* има и светлих места: у њему се велича знаменита Вукова реформа, велича нов умни живот српскога племена... У необичним приликама народнога живота постају и необична књижевна дела. И *Пут* је тако постао, и он ће остати необична песма у српској књижевности, да увек сведочи о превеликој оданости младога поколења великом Вуку.

*

Лирске песме Бранкове, очуване у рукопису по смрти песниковој, штампао је отац његов поред епских

песама, под именом *Песме Бранка Радичевића III*, у Темишвару 1862. Те лирске песме штампане су у II одељку ове књиге, с другим песмама које се сачуваше.

Већи део ових лирских песама испеван је у време најживљега рада Бранкова, од године 1844. па до 1849., а то је оно доба, када су испеване и све песме штампане у првој књизи Бранкових песама. Зашто Бранко није хтео ни једне од ових песама довршити и објавити у првој књизи, када им је он већ дао главни облик? То је по свој прилици због тога, што су готово све ове песме тужне, те песник није хтео жалосним песмама кварити утисак својих првих песама, веселих, живих, па и несташних... Јака жалост, исказана у овим недовршеним песмама, потиче отуда, што је песник претрпео велике ударе у животу, који су му уништили некадашњу веселост: године 1845. песник се разболео готово на смрт, а после тога изгубио је брата и незнану драгану. Болест своју Бранко је силно приказао у песми *Кад млидија' умрети;* брата је оплакао врло срдачном песмом; драгану је хтео ожалити у низу песама, које нам се под именом *Туга и опомена* сачуваше заиста у трајама...

Међу незавршеним лирским песмама Бранковим има и таквих, које јасно обележавају даљи правац Бранкова певања. Према овим радовима Бранко Радичевић био би одличан друштвени песник. То се прво види по песмама, којима песник жели одушевити свој народ за борбу с непријатељем, с Мађарима. Једна таква песма, *Српско момче*, остала је нештампана, а друга, *Јуриш Србе!*, угледала је

света, и то у хрватском листу, *Danici* Гајевој (1848.) — леп знак слоге између Срба и Хрвата.

Још су занимљивије две сатиричке песме Бранкове, чији су одломци нађени у Бранковим писмима Ђури Даничићу, која је штамао у првој години *Бранкова Кола* рано преминули књижевник Др. Ђорђе С. Ђорђевић. У једној песми Бранко беше намеран исмејати неке српске писце, који присташе уз илирски покрет. Ту песму сам Бранко назива у писмима *Безимена*. Много је значајнија друга песма, *Луда Бранко*. Очувани одломци и места из писама показују, да би ова песма личила на *Пут:* она би садржавала сатирично приказивање друштвених прилика. По свему се види, да је Бранко ову песму друкче радио него *Пут*, који није хтео наставити, како је обећао, оним начином. Песма *Луда Бранко* била је врло велика.

Последња песма Бранка Радичевића јесте песма силне љубавне чежње и страсти, *Укор* (1850.), — права лабудова песма младог песника. Несуђени песник епопеје о Косову завршава свој кратки песнички рад љубавном песмом, како је и почео. Љубав је запалила песничку искру код Бранка, љубав је прославила његово име, па га љубав прати и у хладни гроб . . .

IV

Целокупна појава Бранкова и сав рад његов одаје правога песника-уметника. Осетљива срца, лак у мишљењу, брз у исказивању, бујне маште, силнога одушевљења, — Бранко уноси у своја стварања лепоту, новост, смелост.

Особито је занимљиво посматрати рад маште Бранкове. Млади песник силно је волео природу и свет, па је жељним погледом посматрао и једно и друго, и добро памтио утиске, које тако лако примаше његова осетљива душа. Ум Бранков задржао је зацело много утисака из природе и из живота, када у песмама његовим има онолико лепих и онако разноврсних слика. Вреди набројати неколико слика из Бранкових лирских песама, да би се што боље уочио рад песникове маште. Ево главнијих слика: врло живо приказивање прозорја у песми *Путник на уранку;* јединствено кратки а силни описи летње жеге, нагле олујине и зимњега мраза у песми *Драги;* ванредно живописно сликање жаркога руменила пред залазак сунчев, јако приказивање тихе ноћи и сјајан опис шаренога сна у песми „*?*“; изразито набрајање многих дивота овога света у песмама *Молитва* и *Кад млидија' умрети;* познати описи из *Ђачког растанка:* косовско ограшје, вожња по Дунаву, берба, Белило и Стражилово и ненадмашни описи ђачкога весеља у ђачкој соби... Али у Бранковим лирским песмама имају и друге слике, значајније, теже за обраду, ређе. То су слике душевнога стања, које јако уздижу вредност лирскога певања Бранкова. Тако, песник је живо приказао осећања родољубива Србина у песми *'Ајдук,* јадовање усамљена момка у песми *Туђин,* тужење јадне драге, бујност страснога враголана и задовољство срећнога пастира. Још већу вредност имају она места, у којима песник посматра своју душу. У овом погледу песнику је особито пошло за руком приказивање своје љубавне чежње у дивној песми „*?*“. Исто тако песник даје слику своје душе у различним стањима њеним и у најлепшој

песми својој *Бачком растанку*. С ретким уживањем читалац прати живе приказе разних осећања, која у разним тренуцима испуњавају младу душу песникову: жалост, раздраганост, весеље, родољубље, уживање у природи и њеним лепотама, пријатељство... Неусиљено и брзо ређају се та разна осећања у песми, као што се природно и лако јављаху у души песниковој... Несташност своју приказао је песник врло живо у *Путу*, а неутешност у тешкој болести и жалост за братом изнео је врло природно у познатим песмама... Бранко Радичевић свагда и свугда загледао је себи у душу, и у тим верним сликама песникове душе, која беше одјек народне душе тога доба, треба тражити и наћи велику вредност и дубину његова песништва.

Бујну машту Бранкову пратио је увек његов велики дар. Ређање песничких слика у малим песмама, распоред делова у већим радовима, исказивање мисли свуда, — све је то тако природно, лако и неусиљено. Вреди разгледати жив ток мисли у дитирамбима *Бачког растанка* и сагледати јаку логичну везу међу њима. Осетљиво срце Бранково и разборити ум његов увек су друговали и помагали једно другом... Зато је и досетка Бранкова увек јака, изразита и смела.

Особито вреди истаћи укус, којим је Бранко пратио свако своје стварање, и највеће као и најмање. Будући по природи врло трезвен, Бранко је озбиљно критиковао сваки свој ред, задржавао само оно што је природно и истинито, и издавао на свет само потпуно израђене песме. Штампао је песме *Лада драга* и *Раде*, у којима је алегорски исказао тугу за изгубљеном драгом и пролазност овога

света, али није ни помислио још издати дугу елегиску песму *Туга и опомена*, па ни *Песму брату Стевану:* личну жалост своју хтео је изрећи потпуно, савршено, без грешке. А и оне и ове песме спевао је Бранко у исто доба. Стих Бранков лак је и течан; промена метра јавља се где то тражи промена предмета и душевно осећање песниково... За разборит укус Бранков нема бољега примера, него што је његов заједљив спев *Пут*. Ова сатира на Вукове противнике била би и сувише оштра, да песник није унео у њу и друге предмете, те је сатиру ублажио певањем о створењу света и о црногорском јунаштву, па и великом сликом о пропадању српскога духа и јунаштва. Ум, који је имао све ове и овакве особине, морао се одликовати стварношћу. И заиста, кроз све песме Бранка Радичевића веје таква стварност, и у најживљим местима, каква се не налази ни у једног другог песника српског сем — Филипа Вишњића.

Све ове особине складно удружене у духу Бранка Радичевића чине, те се код оваквога младога песника јављају овде онде искре праве генијалности. Рано преминули Радичевић не показује у својим песмама много генијалнога стварања, али се без сумње морају уврстити међу најсавршеније песме српске уметничке лирике ова места из његових песама: коло српскога јединства у *Бачком растанку* и оно место у *Путу*, где песник слути опадање и пропадање српскога живота, а овима се јако приближују песме: *Кад млидија' умрети* и „?“.

Овако постале слике Бранкових песама јављају се у свести читаочевој лако, брзо; утисак њихов

необичан је, те се слике не заборављају. Ово је заслуга Бранкова језика.

Занојен лепотом српскога језика из узоритих песама народних Вукове збирке, а упознат до ситница с богатством у речима и изрекама народнога говора, до чега је дошао и проучавањем Вукова *Рјечника* и личним купљењем речи и пословица — Бранко Радичевић у свом певању развија сву звучност и сву обилност српскога језика. Као добар познавалац народнога језика Бранко се уживео у њега: погодне речи, лепи изрази и јаки обрти излазе сами из духа песникова, све у народном духу, као ни у једнога песника ни пре ни после њега. Сјајан, обилан и необично пластичан језик знатно је помогао Бранку, да у срце омладине и народа унесе нова осећања, а ум њихов да задобије за нове мисли. Ретка музика његових стихова, час нежна, час страсна, занела би и прост свет, а толи музичаре српске: има неколико песама Бранкових, које се певају у народу народном мелодијом, а доста песама компоновали су српски музичари. Језик је служио Бранка и онда, када је почела опадати његова творачка снага. Језик је његов тако лепи и звучан, да читалац и не опажа неправилне сликове на многим местима; толико силан, да понеко забаци мисли песникове, а хвали само језик његов.

Али Бранко није из народних песама поцрпао само дух и богатство српскога језика: он се на њима научио и многом чем другом, а особито народном стилу и простом исказивању мисли. Најзначајније мисли Бранко исказује просто, само та простота није обична, већ савршена, готово класична, баш каогод и у народним песмама. И ако се за сав рад Бранка

Радичевића може доста оправдано рећи, да песник није дао великих дела, да је он само врло даровит почетник, — ипак има у његовим песмама што је и за његово доба и за сва времена савршено и готово недостижно: то је језик Бранков.

Речник Бранков обилат је. Према бројању Свет. Вуловића, највреднијега испитача Бранкових песама, Бранко је 8000 својих стихова написао са 4000 речи. Већину својих песама Бранко је испевао источним говором српским, а у своје певање уносио је врло радо речи из свих крајева српских. То је и личило првом песнику српскога уједињења.

V

Бранко Радичевић јавља се у српској књижевности 1847. године. То је она значајна, она јединствена година, која је једна дала више знатнијих дела него друга читава деценија. Те године угледаше света ова знаменита дела: Вуков превод *Новога завјета*, Даничића *Рат за српски језик и правопис*, Његошев *Горски вијенац*, Јоксима Новића *Лазарица*, *Славјанка* српске омладине у Пешти и *Песме* Бранка Радичевића. Те значајне године, дакле, би одлучен дуготрајни спор око књижевнога језика у корист народнога говора, јави се класично дело јединога генијалнога песника српског, српска омладина оживе, а њен прваК даде одређен правац песништву српском. Због тога од ових дела за српско песништво највише вредности имају Бранкове *Песме*.

Бранко Радичевић одиграо је двојаку улогу у историји српске књижевности: показао је пут уметничком певању и борио се за победу нових, Вукових,

мисли. Прво је учинило, те се у његовим песмама не може свуда наћи најсавршеније певање: он је даровит почетник новога правца; друго је допринело томе да код њега има места, која због жучне сатире не чине прави уметнички утисак. Па ипак, Бранко Радичевић са свима врлинама и недостацима свога певања чини велики прелом у српском песништву. Историја опште књижевности зацело не може лако дати сличан пример, да је даровит почетник одиграо тако значајну улогу у књижевности, какву је у српској књижевности одиграо млади Радичевић.

Бранко Радичевић је творац нове песничке школе у српској књижевности. Његов је утицај силан. То се најбоље види по одзивима сувремених песника, његових другова и вршњака. Међу овима треба нарочито поменути Петра Прерадовића, Љубомира Ненадовића, Јована Илића, Богобоја Атанацковића и Јашу Игњатовића. Сви они необично поштоваху рад Бранков, одаваху му јавно признање и одушевљаваху се његовим мислима. Млађи песници гледаху Бранка као свог великога учитеља. У својој заиста академској расправи о Бранку Радичевићу Свет. Вуловић је јасно и тачно приказао српско песништво после Бранка. Из тога прегледа види се, да је Бранко имао утицаја готово на све млађе песнике, међу којима се угледањем на Бранка нарочито истичу Славко Златојевић, Јован Јовановић Змај, Стеван Каћански, а од млађих, као треће коло Бранкових последника, особито Јован Грчић-Миленко и Владимир Васић. Сви ови песници научише код свога великога учитеља прво да је песнику потребно темељно познавање народнога језика, а после да се песник мора најтешњим везама везивати за

своје доба. Ово је код Бранка стварније изречено, него код Његоша, те је Бранков утицај много јачи него Његошев.

VI

Слава Бранка Радичевића врло је велика. Ниједан српски песник није толико слављен као Бранко. О великом поштовању, које поколења указиваху милој успомени Бранковој, најречитије говоре ови појави: многа издања његових песама (десет на број, али у ствари много више); народно и уметничко певање њихово; илустровање Бранкових песама; пренос Бранкових костију из Беча на Стражилово; прослава педесете године његовог најбољег спева *Бачког растанка* у пређашњој Књижевно-уметничкој заједници и споменица о том (1894. у Београду) и омладинска прослава педесетогодишњице од смрти песникове у Карловцима ове године.

Али се од свега одваја пренос Бранкових костију. Та је мисао поникла 1877. године, и њу одмах велики Змај протумачи српском свету класичном песмом *Бранкова жеља*. О св. Сави 1879. „Зора“, омладинска дружина српска у Бечу, свечано прослави спомен Бранков. Широм простране Српске Земље приређивали су забаве у корист фонда за пренос костију. Главнија места српска и покрајине достојно се одужише спомену најомиљенијег песника српског: Карловци, Београд, Цетиње, Дубровник, Загреб, — Бока, Далмација, Босна и Херцеговина. Пренос је извршен врло свечано 10. јула 1883. године. Каменови, који чине степене, послати су из разних крајева српских... Тако је Фрушка Гора за

вечита времена украшена гробом Бранковим, као Ловћен гробом Његошевим.

Слава Бранка Радичевића расла је и у књижевном погледу. Ни о једном српском књижевнику није се толико писало колико о Бранку. Поред омладинаца и сем пригодних чланака, о Бранку су писали ови српски књижевници: Јован Бошковић, А. Сандић, Др. Лаза Костић, Драг. Ј. Илић, Лаза Томановић, Свет. Вуловић, Паја Марковић-Адамов, Луја Војиновић и Свет. Симић. У споменицу Бранкова *Бачког растанка* уписало је своје песме дванаест српских песника, од најстаријег, Љуб. П. Ненадовића, до најмлађег, А. Шантића, а победу је однео Јосип Берса.

*

Песме оваквога песника живеће, док је српског народа. Спомен оваквога родољуба, који и око свога гроба окупља српска племена, биће највише поштован, када се остваре његове замисли. Бранко Радичевић најмлађи је међу српским бесмртницима, али најмилији.

28. новембра 1903.
Београд.

М. К. Драгутиновић

САДРЖАЈ

I

	СТРАНА
Девојка на студенцу	7
Путник на уранку	8
Путник и тица	10
Ноћ, на ноћ	13
Циц!	15
Туђин	17
Ајдук	19
Путу крај	21
Враголије	23
Сретан пастир	26
Драги	27
Молитва	32
Жеља	34
Јадна драга	36
Нека сунца!	38
Ране	39
Слатка мисли!	43
Јади из пенада	44
Клетва	46
?	47
Ђачки растанак	57
Пут	83
Патиси	116

II

На Мораву	119
Њени јади	120
Берачице	122
Два камена	123
Убица у незнању	126
Одломци	128
Српско момче	130

СТРАНА

Моје сунце 132
Туга и опомена 133
Пеpивој 140
Кад млидија' умрети 141
Песма брату Стевану 143
Писмо у стихови 148
Петру Петровићу Његошу 149
Јуриш, Србе! 150
Безимена 152
Луда Бранко 154
У споменицу Мини Вукомановића 158
У ор 159

ПЕСМЕ БРАНКА РАДИЧЕВИЋА

КЊИГА ПРВА

СРПСКОЈ ОМЛАДИНИ

I.

„Ал' што невах неће пропанути,
након мене хоће останути,
док се поје, док се винце пије,
док се коло око свирца вије,
докле срце за срцем уздише:
е па дотле, а куда ћу више!“

Девојка на студенцу.

Кад сам синоћ овде била
и водице за'итила,
дође момче црна ока
на коњицу лака скока,
поздрави ме, зборит' оде: 5
„Дајде, селе, мало воде!“
Ове речи, слатке стреле,
минуше ми груди беле:
скочи' млада, њему стиго',
диго' крчаг, руку диго', 10
рука дрхта... крчаг доле...
оде на две на три поле!

Још од њега леже црепи,
али 'де је онај лепи?
Кад би сада опет дошо, 15
ма и овај други прошо!

1843. јул.

Путник на уранку.

—

Тама долом, тама гором,
наоколо све почива,
само вода са жубором
са камена што се слива,

само што се каштo петли,
само клепка што се чује,
само с' онде малко светли,
јер се данак приближује.

Бела зора већ је туна,
„јоште путник један — глај!
Поред стене, поред жбуна
на врлетни стиже крај.

Како стиже, сунце грану,
светли с' гора и долина,
а путнику душа плану,
па закликта од милина:

„Ој сунашце, што разгониш
пусте ноћи силне таме,
ој ти небо, штоно рониш
росне своје сузе на ме,

6. *клепка*, к л е п е т у ш а, звоно на крави или овну преходнику.

ој ти горо, штоно гајиш
миле песме, миле тице,
ој ливадо, што се сјајиш
пуна росе и травице,

доло, стадо, јањци драги, 25
вруло, цвеће мирисаво,
мили ветре, ветре благи,
ој изворе — здраво, здраво!

Здраво и ти, момо, туди!
Да дивна си, селе пуста! 30
'Оди амо, 'од' на груди,
да т' пољуби браца уста!«

1843. нов.

28. *здраво!* упореди са стихом народне песме: „Здраво, краљу од Маћедоније!“

Путник и тица.

—

Дивно гора листа,
дивно сунце сија,
дивно река чиста
зраке му одбија.

А на реци ледној
дивне липе стоје,
а на липи једној
дивно тице поје.

Јоште путник туда
ногом лаком 'оди;
стазица кривуда,
поред липе води.

«Ој тиче умилно,
што на грани стојиш,
окле тако силно
срце мени својиш?

Да ли одозгоре,
с неба амо дође,
да ли мимо дворе
моје миле прође?

15. *окле тако силно | срце мени својиш?:* откуда осваја моје срце тако јако?

Ваљда моју милу
виде превесела,
па би мени силу
говорити 'тела,

али не знаш, мила, 25
шта пре од милоте,
јер си тако сила
видела красоте.

Ти јој лице бело
виде и румено, 30
и још вито тело,
и то око њено.

Очи јој веља'у
да менека чека
и да је у стра'у 35
за мене далека.

И сузе је лило
драго у самоћи:
„О ти вишња сило,
кад ћеш ми помоћи!» 40

Тако путник туди
тици малој збори,
по млади му груди
силан пламен гори,

пламен, пламен свети — 45
путник сузе рони,
тици да полети
пламен њега гони.

Скочи лаком ногом,
а тичица прну; 50

43. *по млади му груди:* по његовим младим грудима.

„Збогом, тицо, збогом!“;
он се стази врну.

„Стазо вита, нес' ме
преко они' гора,
па сретна однес' ме 55
сред милога двора!

Нес' ме драгу моме,
да више не тужи,
да сузно за мноме
лица свог не ружи!» 60

1843. 21. нов.

Ноћ, па ноћ.

—

Леп је зоре осмејак,
леп је дана огрејак,
вечери је лепа шарна,
ал' је лепша нојца чарна.

Онда идем реци таки, 5
па одрешим чамац лаки,
па се весла млађан латим,
па полегнем, па за'ватим.

Шикће вода око чуна,
матица је веће туна, 10
страшне стене и вртлози —
благи Боже де помози!

Шикће вода, а чун реже,
бежи вртлог, стене беже, —
живо руке, не сустале! 15
Ето мене до обале!

Чун подвежем, лаким скоком
на обалу па излетим,
па лаганим онда кроком
двору моме ја полетим. 20

Близу двора гле менека!
А на врати оно ко је?
Мила моја мене чека...
Чекаш и сад, злато моје?

Брже доле сунце благо, 25
брже амо ноћне таме,
амо брже, моје драго
да не чека више на ме!

1843. 25. нов.

Ц и ц!

—

Ал' се небо осме'ива!
Ал' се река плави!
А рибарче у чун снива
јасно кô на јави:

он 'итнуо удичицу, 5
рибицу је стекô,
метнуо на жеравицу,
па је тако пекô.

„Жеравицо, де се труди,
немој тако споро!“ 10
Рибица му веће руди,
готова је скоро.

Руди риба... јоште мало...
сад му је печена;
срце му се заиграло: 15
„Амо сад, милена!“

„Доле ћемо јако сести,
ал' ће да се слади!

16. *милени*, мио, драг.
17. *јàко*, сад.

Морô би' те, рибо, јести,
и да није глади!“ 20

Па је узе, па њом брже
да примакне к усти...
чун се љуљну, он се трже
оде санак пусти.

1843. 27. нов.

Туђин.

—

Украј мора, крај ти'ога,
ту бродови стоје,
а са брода са једнога
момче 'вако поје:

„Ао света големога!
Ао јада мога,
да на свету баш никога
не имадем свога!

Отац, мајка у гроб паде,
брат и сеја драга,
а другога не имаде
срце моје блага.

Ох, кад ветар силан дуне,
кад се море ускомеша,
када вода небу груне,
па га с морем смеша:

ветре, вичем, јаче дувај,
ма брод разнесао, —
вале, море јаче грувај,
ма ме закопао!

Из далеке покрајине
ја сам амо дошô, —
ко б' за момком из туђине
јадовати пошô!«

Тако момак овде жали..
Једна мома тужна
стоји мору на обали,
стоји као сужна,

стоји млада, сузе лије,
а све оне јадне,
па бијело лице крије,
у мало да падне.

Мучи, момче, тако т' Бога,
окани се туге,
амо брже, ето свога,
па још, брате, друге!

1843. 27. нов.

33. *мучи*, ћути.

'Ајдук.

„Кућа моја чарна гора,
а постеља камен ови,
браћа моја све од скора,
али сами соколови:
с њима с' винем с ове горе 5
као муња на злотворе!

Страшно ли се злотвор сили,
све крвави покри крили,
љубе љуби, ђецу гази,
часноме се крсту плази, 10
на кољу нам јече браћа, —
ал' му 'ајдук зајам враћа.

Заман силно Туре гледи,
да досади каурину, —
турске крвце он не штеди, 15
већ се диже у планину:
силна чета амо гази,
но мало се когођ слази.

Ох, ала ми расте кика,
кад пушака стане цика, 20
кад загледам турска скота,
па кад ми се с коња смота,
кад му главу псећу збријем,
па на колац кад набијем!

Турским главам' гору китим, 25
о 'ајдучке дивне среће!
Турским шарам' поноситим
китим српско своје плеће:
туска пушка Туре била,
турско благо задобила! 30

Чекај, аго, који данак,
да т' бијеле бијем куле,
да боравим лаки санак
поред твоје в'јерне буле,
да ти, аго, лулу пијем, 35
а кураном каву гријем.

Да ти коња твога јашем,
да бос тапкаш поред мене,
да ти бритки ја мач пашем,
бака прелу да т' прићене, 40
да т' оседлам кô парипа:
да виш како ага ђипа!

Па да т' онда дочнем срећу:
да ти главу срубим псећу,
да ти кулу њом окитим, 45
испод куле месо 'итим:
нек ти вране главу кљују,
пси се псине наблагују!

Нико тебе не ћеде помови,
роде мили, у претешкој ноћи! 50
Ал' с' у гору диже синак пусти,
па до'вати руком мрак тај густи:
'ајдук кликну, шара пушка плану,
а Србији бијел дан освану.

1843. 1. дек.

---

36. *кураи*, к о р а н, турска света књига.
40. *пре́ла*, мала преслица.
43. *дочнем*, довршим.
49. *не ћеде*, не хтеде.

Путу крај.

—

„Ја обиђо' млоге доле,
млоге реке, млога врела,
горе, луке, стене голе,
млоге дворе, млога села;

и опета нигде кута, 5
'дено млађан да се станим,
да с' немирна ма'нем пута,
свог живота дан преданим.

Дивни' места виде' доста,
дивна бе'у, ал' не дуго: 10
нигде дуго ја не оста',
јер све тражи' нешто друго.

Па тако се лево, десно
по свијету лупам;
све је уско, све је тесно, 15
да л' ћу што да слупам?

Ко зна, 'де ће још истећи
тај немирни живот мој,
'де ће силна жеља рећи:
доста море, овде стој!“ 20

---

3. *лу́ка,* ливада поред реке.

Пева путник, па силази
кроз камење, низ планину;
пут се вину, он упази
дивне драге и долину.

Гледа путник с стене голе: 25
„О красоте, о дивоте!
Нос' ме, стазо, доле, доле!“
закликтао од милоте.

Доле га је стаза снела,
о да дивна овде чуда! 30
Једна мома стоји бела
кâно снега млада груда!

„Ој девојко, злато чисто!
Та лепша си него вила,
лепша него сунце исто: 35
би ли, 'рано, моја била?“

„„Ој срећице изненада!
У мога ме пити ћака,
'тела би' те мома млада,
'тела би' те ја јунака!““ 40

Путник пите, отац даје,
сто путу дође крај,
ал' и моја рука даје:
драги роде, песму нај!

1843. 5. дек.

---

24. *дрйга* (реч из западних крајева), чиста пољана или долина, окољена шумом или брдима.
38. *ба́ко* тата, отац.

Враголије.

—

Момак иде враголан,
по гори се шири;
леп је кâно лепи дан,
што кроз гору вири.

А са горе крај потока 5
стазица се дала,
једна мома милоока
ту је рубље прала.

Ал' кад смотри враголана,
повикала сека: 10
«Ој стазице, ој танана,
донес' га менека!»

Викну мома, па ти брже
за жбун један зађе,
а момак се чисто трже, 15
и чудо га снађе.

«Јао мене, и до сада
шета' ја по горе,
али не чу' још никада,
да славујн зборе.» 20

18. *по горе*, — особина ресавскога наречја: по гори.

Тако рече момак туна,
па с' млађан за'ија,
да он види иза жбуна
тог чудног славија.

Ал' и мома из заседе 25
поскочила ома, —
«Бежи, селе — ето беде,
бежи мајци дома!»

Бежи мома, ма'ну рубље...
Бежи л' дому своме? 30
Све у гору бежи дубље,
а момак за њоме.

Бежи мома, до колена
ноне јој се беле;
беле ноне до колена 35
момка су занеле:

«Та да имаш крило лако,
да прнеш облаку,
не би мене, чедо, јако
утекла јунаку!» 40

Па се млађан за њом стисну,
до'вати је саде...
«Јао мене!» она врисну,
па под липу паде.

О да чуда ваљушкања 45
по зеленој трави!
О да чудна љуљушкања,
да т' подиђу мрави!

Лаки ветрић осме'ну се,
листак лиска дирну, 50

бели данак покрену се,
па кроз липу вирну.

Липа брсне гране шири,
шапће дану сјајну:
«Вири, дане сјајни, вири, 55
али чувај тајну!»

1843. 6. дек.

Сретан пастир.

—

Благо ми на виру
сретноме пастиру!
Амо стазе воде,
моме амо 'оде,
па ту беле платно —
остало им златно!

Како с' која макне,
у срце ме такне;
како ме погледи,
у срце увреди;
још се смеју на ме,
да срце помаме.

Ето тако јуче
дође једно луче;
ао, кад га зглену,
срце ми се крену:
ова, ова бела
срце је однела!

1843. дек.

Драги.

—

«Петли поју, ето зоре,
збогом, драга, ја одлазим:
туђе доле, туђе горе
ваља мени да полазим, —
та за лето за читаво 5
одо', злато, — остај здраво!»

—«О мани се туђа света,
код куће је, верујем, боље:
ман' се, драги, пута клета,
ман' се зноја и невоље, — 10
ох, кад сунце летно плане,
'оће јунак да сустане.»

«Гором 'ладни ветри пире,
па знојаво 'ладе чело;
из камена вода вире, 15
'ладна вода крепи тело;
а кад легнем, густе гране
од сунчане јаре бране.

—«Но кад ви'ар страшно дуне,
небом тресну пла'и громи; 20
кад из неба киша груне,
врело надме, мост поломи, —
нигде стана, вода свуда:
куд ћеш онда, драги, куда?»

«Нека пљуска, нека воде, 25
нека грома и ветрине, —
гора има красне згоде,
има стене и пећине:
ту ћу, мила, да се скријем,
па олујн да се смијем.» 30

— «Ал' тек што ти нога крочи,
да униђе у пећину,
ал' на сусрет звер ти скочи, —
гладна зверка на те зину!
Немој, драги, немој ићи: 35
лоша коб те може стићи!»

«Прођи ме се, тако т' Бога,
сунце моје, душо мила!
Док је мене мача мога,
младе крвце док по жила': 40
у пакô би' јунак сишô,
па весео ван изишô!»

— «Но кад прође летни пламен,
мраз кад земљу стегне љути,
пуца дрво, пуца камен; 45
кад западну пусти пути;
када страшни нагну смети:
чим ћеш њима одолети?»

«Док је срца веселога,
док је зеке виловита, 50
док је Бога силенога,
што се громом амо 'ита:
залуду се смете сили,
кад ће Боже да закрили!»

---

10. *по жила'*, по жилах, стари облик, очуван у покрајинском говору: по жилама.

— «Дакле иде сунце моје, 55
'оће дакле да се скрије!
Гледни, драги, злато своје!
Гледни, срце како бије!
О, моме могу ми т' отети,
ја ћу дане своје клети!» 60

«Красни' мома има доста,
кô ти нигде и никада!
Код тебе ми срце оста;
зато с' прођи свега јада!
Збогом, драга! Руку на! 65
Верна буди кâно ја!»

Оде лето и омара;
лишће жути, пада магла:
север душе, лист обара;
већ и зима силно нагла. 70

Ал' и зима оде љута,
смеју с' доли и планине,
а наш путник јоште лута
тамо амо по туђине.

«Ој стазице, кад ћеш витка 75
да се дома мени винеш!
Ој сунашце мога житка,
кад ћеш опет да ми синеш!»

Тако путник тужи, поје,
па горицом даље 'ити, 80
ал' крај пута двори стоје,
двори једни поносити.

'Ити путник, нуто среће!
Већ да прође поред двора,

---

74. *по туђине* — особина ресавскога говора: по туђини.

кад ал' озго красно цвеће 85
сави с' на њ'га са прозора.
Диже главу он високо,
па девојче спази тамо;
дивно чедо милооко
проговара: «'Оди амо!» 90

— «Секо, селе, дивна ли си,
око твоје красно ли је,
ал' за мене, душо, ниси,
кад за другом срце бије!»

«Ево сада годиница, 95
од како му не глам лица,
и нојца се веће спрема,
њега јоште овде нема.

Низа лице роним сузе, —
да л' га Боже себи узе? 100
Да ли њега жеца љута
сред врелога згуби пута?

Еда ли га валовита,
бурна вода 'де занела?
Еда ли је громовита 105
уд'рила га 'дегод стрела?

Да ли су ми 'де сметови
драго моје завејали?
Да ли су му 'де зверови
младо тело покидали? 110

Бело грло штоно грли,
бело лице штоно љуби,
све су можда, све потрли
а са своји страшни зуби!

96. *не глам*, не гледам.
101. *жéца*, жéља, жељ.

Али можда здрав он 'ода, 115
можда другу сада вода,
сузе моје, тешке сузе,
драги другу можда узе!

Сузе моје, вељи јаде,
другу грли драги саде, 120
другу стиска он на груди,
а ја сама, сама туди!

Усред мора гле врлетак,
онде самцит један цветак,
наоколо морске пене 125
нема друга, па он вене.

Тако и ја друга свога
немам овде миленога;
тако и ја тужим, венем,
па да завек скоро тренем! 130

Ал' каки се пра' то диже,
каки коњик пред двор стиже?
С коња сја'а — шкрипе врата —
Помоз', Боже, — ето злата!»

1843. 25. дек.

Молитва.

—

Месец јасни, звезда јато
и сунашце умиљато,
зору што нам небо шара,
а и мању што га пара,
и ту силну грома буку, 5
и олује страшну фуку:
ти сатвори, вељи Боже!
Ко овако јоште може!

Цвеће љупко и долину,
стадо, врело и планину, 10
ти'у реку, силно море,
и под небом орла горе,
и над орлом шарну дугу,
и славуја у том лугу,
и још његов глас умилни: 15
ти сатвори, Боже силни!

Осим другог овде свега
мене створи из ничега,
ду'ом твојим ти поду'ну,
у менека душу суну; 20

па ми, Боже, јоште таде
и у душу нешто даде:

6. *фўка*, писка, цик.

та и моја песма ова,
и њу мени ти дарова!

Фала, Боже, на дар ови! 25
О, помози, благослови,
да ми како с права пута
душа млада не залута!

1844. на Ускрс.

25. *на дар ови,* због слика Бранко се послужио овом особином црногорскога наречја: на дару овом.

Жеља.

—

Кад сам лудо дете био,
жеља ми је била:
кад би Боже уделио
мени једна крила;

кад би Бога дао око 5
мени тако јасно,
да по свету на широко
све ја видим ласно;

а да видим 'де највише
грожђа свакојака, 10
'де смокава и сувише
ти' красни' бресака,

'де најлепши' лепирова
има и тичића,
и јеленски' још рогова, 15
шкољак' и пужића;

да полетим, па да шпаге
све напуним редом —
ао, брацо, жеље драге
с крилом и погледом! 20

17. *шпаг*, чпаг, цеп.

19. *ао, брацо, жеље драге | с крилом и погледом!* — Сећајући се, како је у детињству желео крила и оштар поглед, да види све што зажели, Бранко назива те жеље драгим.

Сад би' гледô, 'дено мома
понајлепши' има,
па би весô тамо ома
полетео њима,

да с' нагледам млада века 25
ти' чарни' очица,
да с' нагрлим бели' сека,
наљубим усница!

1844. 5 јул.

Јадна драга.

—

Ветрић пири,
липа мири
кô и пре;

врело жубори
по лисној гори 5
кô и пре;

ја сам млада
овде сада
кô и пре:

сунце бега, 10
ал' нема њега
као пре,

нема сунца миленог,
нема мог.

Ој, вечери, о слатко чекање, 15
о ви, ноћи, моји бели дани,
о ви, дани, а са два сунашца!
'де сте јако, 'де је злато моје?

Плачи, траво, запевај славују,
злато моје земљица покрива! 20
Мили Боже, подигни олују,
сред ме срца громом удри жива!
Рака њега крије сад и тама,
шта ћу овде ја на свету сама!

1844. 14. окт.

Нека сунца.

—

Јарко сунце седа,
травка њега гледа
оборена лица,
а пуна сузица.

Ја ни лица кријем, 5
нити суза лијем,
већ с' ето осмевам,
и 'вако попевам:

„Нека сунца, нека,
мене драга чека: 10
драга сунца два
мени ће да дâ!“

1844. 16. окт.

Ране.

I

Мајка преде танку жицу,
а синчић пред њоме
седи мали, држи тицу,
па се игра њоме.

«Гледај крило, мајко мила, 5
гле шарени реп!
Како га је раширила!
О, како је леп!»

Рече дете, па упусти,
утече му тица лепа, 10
а мачка се за њом спусти,
па је за врат јадну шчепа.

«Јао, мамо, удави је,
однесе ми тицу, јао!
Не дај, мамо, да поије, 15
не дај, мамо, јао, јао!»

Ето лежи несретница,
баш ни трага од живота:
«Моја тица, моја тица!
О сирота, о сирота!» 20

15. *поије,* ради слика узет је облик јужнога говора место: поје, поједе.

Дете тужно закопава
тицу своју под земљицу,
па са њоме затрпава
и сву своју бољетицу.

II

Дан све данка, светац свеца, 25
а недеља недељицу,
месец гони све месеца,
а година годиницу.

Године су нагариле
мрком дете наусницом, 30
и слабачко осилиле
снажним плећем и мишицом.

Ал' је дивно нарастао,
кô да ниче у борику,
и девојче још нашао, 35
белу вилу у облику!

Он је грли млађан жарко,
он је стиска уза себе:
«Мила моја, сунце јарко,
благо мени поред тебе!» 40

Ал' му ево боно паде
у један пут чедо красно,
боно паде, не устаде, —
зађе њему сунце јасно.

Ала јадан чупа косе, 45
грува своје младе груди,
ветри вапај његов носе,
'оће скоро да полуди.

Тужан иде он на гроба,
'де почива њему мила, 50
сваки данак дуго доба
суза онде лије сила.

Али није све до гроба
око суза пролевало,
јер и њи' је благо доба 55
један пута убрисало.

III

Опет гоне данци дане,
и године годинице,
беле њему косе вране,
бразде њему глатко лице. 60

Ал' опет је превесело
вавек њему чарно око;
опет носи ведро чело
као младић он високо:

та он има красна сина, 65
па га гледа пун радости,
па се сећа сви' милина
што имаде у младости.

Ал' један пут данак свану,
а он сина нађе 'ладна: 70
«Па зар и ту грдну рану,
мога јада смрти гладна!»

Већи јад је њега стискô,
замути се њему око:

49. *на гроба,* на гроб: ради слика Бранко је употребио ову песничку слободу, које има и у народним песмама.

71—2. Зар ми зада и ову страховиту рану, ти смрти, што си гладна (жудна) мојега јада?

главу носи од сад ниско 75
рањен' отац предубоко.

Тешку ову бољетицу
није јадан преболео:
у ледну је њу гробницу
са собоме он однео. 80

1844. 12. дек.

Слатка мисли!

—

Мисли моја слађана
а о драгој мојој,
кад на руци млађана
лежаше на мојој,

кад јој срце куцаше, 5
да пробије груди;
кад јој усна муцаше:
«Та ево те туди!»

кад ми оно весела
око врата паде, 10
кад сузица она врела
низ лице јој тећи стаде,

ох, када се зарумене,
кад полете оно к мене
кâно зора белу дану, 15
једва дочекану! —

Мила моја, зоро моја,
сунце дану моме!
О, слађана мисли моја
а о злату моме! 20

1846. 6. јун.

Јади из ненада.

—

Липа стоји на сред двора,
сунце сјаје одозгора,
а под липом једна дева
везе млада, па попева:
«'Итро, 'итро, игло моја! 5
Драгог ето из тог боја,
на коњицу огњаноме
биће скоро преда мноме!
Да је донде готова
суђеница његова!» 10
Тако мома песму доче,
сунце јарко пламтит' поче,
да деклицу красну згледа,
а угледат' липа не да.
Мома везла, — готова је, 15
тура везак, па устаје,
гледа брду, двором шета,
ал' одозго једна чета —
«Боже, Боже, страшна чуда!
Ко силази оно туда? 20
Да л' ми очи добро виде:
да л' то вранац његов иде,
а на њему, Боже мој,
да л' је оно драги мој?»
Чета ближе, па све ближе, 25
већ до бели' двора стиже —
«Боже мили, Боже благи,

13. *деклица*, реч из западних крајева: девојчица.

та ово је богме драги!«
Па полете пред милога,
а он клону с коња свога — 30
ао јада изненада!
Глава њему разбијена,
рука десна саломљена,
кроз завоје крвца лопи,
јадна мома руке склопи: 35
«Па зар тако, драги мој!»
— «Само, душо, кад сам твој!»
То рекоше, изда'нуше,
на земљицу те пануше
кô два бора усред горе 40
кад секире њи' оборе.

Зорица је забелила, —
двоје драги' на носила',
а сунашца види зрака
'де и' 'ладна прима рака. 45
Девојка је на носила
тако лепа јоште била!
Сунце наже на гроб сјати,
мисли да ће још устати, —
ох, угаси сјајне зраке, 50
'ајде, сунце, за облаке!
Што гроб 'ладни једном с'вати
назад више он не прати.

1845. 11. маја.

---

43. *на носила'*, на носилах: стари облик, очуван у говору аустријских Срба: на носилима.
52. *сватити*, схватити, зграбити, шчепати.
53. *пратити*, послати.

Клетва.

Зелена је трава,
мома на њој спава,
ви'ар ветар пирну,
у сукњу јој дирну;
сукњица се шири, 5
а ножица вири.
Ао, ноно бела,
вода те однела,
па — мени донела!

1845. мар.

?

—

Никад није вито твоје тело
рука моја млада обавила.
ни с' у твоју усницу упила
моја усна икад, чедо бело!
Ти'о вече кô да те донело 5
сред анђела са божија крила:
у ма' с' дивно мени појавила,
у ма' дивну вече те однело!
Сам остадо' са сузнијем оком,
сам ту самцит на свету широком, 10
сам са ноћи тавном, ал' без санка.
О, зоро моја, зоро без осванка!
Сунце мило, ал' без бела данка!
На те мислим, душо, без престанка!

———

Вече беше, ал' не беше касно, 15
тек што сунце смирило се јасно,
и куд год си, брате, погледао,
све си дивно видети могао,
и најмање кано и највеће:
стену, липу, и траву, и цвеће, — 20
цвеће красно одзада и спреда,
ја те богме онда нисам гледâ:
ка западу око ми се оте,
па погледа' његове красоте.
Гледну' тамо реку ту широку, 25

гледну', брате, гору превисоку,
ја како се крај реке повила,
како клета под небо с' узвила.
Камен пусти, камен је нагнао,
за облаке рујне се 'ватао, 30
кô да 'оће на љубавна недра
да небеса земља свуче ведра;
а небо се дивно запламтило,
па красоте своје истурило;
пламти небо као живи пламен, 35
пламти небо, а пламти и камен,
пламти извор и поносна река, —
заигра се срце у менека:
«Реко, горо, небо пуна шара,
ој вечери, 'де је теби пара! 40
Боже, Боже, да вељи си свети!
Ао, свете, да леп ли си клети!
Млоги те је сретан глати стао,
ал' ко те се јоште нагледао?»

Тако стаја' срца веселога, 45
ал' ето ти чуда још једнога:
преко луке право ка менека
једна красна упутила с' сека.
Ао виле, ви пребеле виле,
ви јој богме не би друге биле! 50
Ао Боже, чуј што зборим сада:
ја т' анђела не виде' никада,
ал' ако је на небу каквога,
лепшег нема од чеда овога!
Мома право ка менека шета, 55
мома само, али кака клета!
Какво лице, а каква ли уста!
Каква рука, каква коса пуста!
Какве груди, а какво ли чело!
Каква нога, какво вито тело! 60
Па још око, оно чудо веље,
око ово срце ми умори!
Ја је згледа', затресо' се лако,
ја је гледа', али се не мако'.

Плану срце баш у живи пламен, 65
опет оста' као станац камен;
сретном сузом засузило око, —
Боже вељи, о небо високо!
Кажу Бога тамо на небеси,
ал' се небо украј мене деси. 70
Било небо, ал' за доба мало,
постајало, па г' одма' нестало.
Бог га даде, — 'де сте грозне сузе? —
Бог га даде, ал' зашто га узе?
Красна мома ка менека дође, 75
дође красна: па ме и мимође.
Она дође, — ја зборити 'тедо',
али чуда, 'де баш не умедо'!
Она прође — ја 'тедо' за њоме,
ал' с' не маче нога пода мноме. 80
Срце врело би тад под облаке —
ао ноге 'де бијасте лаке!
Ништ' не мого' до за њом гледати,
ал' ко ће се чуда нагледати?
Ал' кад мома далеко одшета, 85
па кад зађе за брсна дрвета,
ја се прену', дубоко уздану',
задрхта' се, па још већма плану',
плану срце, а глава ми букну,
па за момом одма' трагом сукну'. 90
Брзо стиго' липе поносите,
али онде до две стазе вите:
на тој ништа, онде нешто бело, —
брже тамо, она је зацело!
За њом, за њом, па ма на крај света, 95
о помози само, сило света!
Већ се поче 'ватати сумрак,
а ја млађан удвоји' корак,
па све напред, па све злату ближе...
сад сам близу... сад је веће стиг'о... 100
ала дркћем... ал' ми срце бије —
страшни Боже, та то она није!
Препадо' се, зној ме проби 'ладан
све с' окрену, мал' не падо' јадан,

оде небо, а земљица клону, 105
ја ка̂ у гроб са небеса тону', —
ох, да јади дуже потрајали,
би ми давно раку већ копали.
Ал' се брго из забуне трго',
па се живо другој стази врну', 110
па полете' њоме у напреда,
али само липе вите згледа',
само липе, само нојцу црну.
Боже, Боже, дакле баш занаго
да не видим што је срцу драго! 115
Шета' тамо, па шета' и амо;
шета' десно, па шета' и лево:
још један пут, још један пут само
амо, злато, амо, дивна дево!
Ој сунашце, још ми једном грани! 120
О мој данче, још ми једном свани!
Ој зорице, забели, забели!
Ал' узалуд моје труди цели:
клону тело, клону цела снага,
а од моме нигде баш ни трага. 125
Црна нојца свуда навалила,
гору, долу у црно завила:
тама за мном, тама преда мноме,
ал' највећа у срдашцу моме.

Одо' дома, лего' у постељу, 130
да одспавам своју рану вељу;
лего' тако, па лего' инако,
ал' не дође санак ми никако.
Сад се тамо, сад амо премећи,
ал' никако тужан мира стећи. 135
Срце пламти, глава тешко боли —
часи, часи, ала сте ми спори!
Скочи' горе, одо' на прозоре:
ведро небо нада мном стајаше,

111. *брго*, реч из источних крајева Србије: брзо.
114. *занаго*, реч из Црне Горе: занета.

звезда јасна до звездице сјаше, 140
ти'о небо, ти'а и планина,
ти'а река, ти'а и долина,
ти'о свуда, свуда преда мноме,
само да је и у срцу моме!

Ао мисли, тужне срца тајне, 145
мисли силне кô звездице сјане!
Звездице се осмевале на ме,
кô да веле: «О, не бој се таме!
Јоште мало, па ће данак сванут',
јоште мало, па ће сунце гранут': 150
свету једно, а до два тебека!»
Сутра, сутра! О благо менека!
Срце боно, глава — ватра жива,
ветрић 'лађан жегу раз'лађива,
славуј тица умилно попева, 155
сваким гласком лека рани лева.
Певај, мила, па ми данак буди,
јако збогом, тело санка жуди:
Ово реко' па одру потеко':
«Помоз', Боже, па санка поклони!» 160
А Бог чуо, па ми душу склони.

Спавô јесам, али не знам како:
да л' се јесам, да л' се несам макô;
да ли мало, да ли спава' дуго, —
но да вама кажем нешто друго. 165
Чудан санак ја сам онда снио,
чудан санак оваки је био:

Ја сам стајô крај једног извора,
теке што је забелила зора,
ал' све јасно кâно у по дана, 170
када сине луча та сунчана.
Дивно место, пуно лепирића,
пуно тица и пуно цветића,
пуно липа и друге дивоте, —
баш ми срце из недара оте! 175
У један пут јарко с' сунце диже,

па за часак насред неба стиже;
како стиже, одма' силно плану,
па травицу зелену преплану:
клону дрво, клонуше цветићи, 180
из облака попадаше тићи,
а из врела ударила пара,
така, брате, у један пут јара,
али чуда, ни жеже, ни пали!
Само што се сва на груди свали, 185
стиште груди, не мого' да данем,
вас немоћан 'тео сам да панем...
Боже, Боже, шта је ово туда?
Али ево још већега чуда.

'Лађан ветрић од истока пирну, 190
па запару, па сунце отпирну;
скочи сунце ка западу доле,
зађе сјајно, ал' само до поле:
пола оста као кака врата,
драга браћо, од сувога злата. 195
Пирну ветрић, земља се напуни,
ведро небо у ма' се натруни
дивним трењем: златним облацима,
све златнима и све руменима.
Пирну ветрић, од земље ме диже,
помаче ме, па све сунцу ближе,
кроз облак ме злаћани погони,
кроз злаћани и румени они.
Боже мили, чуда големога!
Сјајан облак један до другога, 205
крајем облак у два дивна реда,
средом дуга, моја стаза вита;
ветар пирка носи у напреда...
Збогом, земљо, ко сад за те пита?
Ено вратз, а ено небеса, 210
сад ћу драга да гледам чудеса.

Тако даље сјајном стазом пођо'
и до златни' врата веће дођо,

ал' на врати ко је оно, ко је?
Она... она... злато... сунце моје! 215
У један пут... реко': помоз' Боже!
Чу Бог ово, али не поможе.

Како беше ни знам, нити знадо',
само знадо', да доле пропадо.
Оде сунце, одоше ветрићи 220
и одоше сјајни облачићи,
оде небо, одоше чудеса,
оде злато, чудо од чудеса!
Страшни ви'ар одозго ме трже,
па ме доле у тавнину врже: 225
сама тмина, сама тмина густа
и празнина око мене пуста.
Путе пусти, путе стра'овити!
О помози, Боже силовити!
Ви'ар вије, а празнина режи, — 230
о стра'ото, срца ми не стежи!
Боже... небо... тамо... страшна чуда!
Одо' доле, доле, — али куда?
Ја се стресо', стра' ми стиште груди,
па из тешка санка се пробуди? 235

Пробуди' се, избави' се страве:
фала, Боже, те није на јаве!
Скочи' горе, отр' тешки зној,
па остави брго одар свој;
истури' се тамо на прозора, 240
већ се беше помолила зора,
ал' из свога руменога крила
бела данка јоште не пустила.
Гледну' тамо, заборави' санка,
но сети' се јучерања данка: 245
сети' с' чуда, а сети' се моме,
цела она беше преда мноме:

237. *на јаве,* према ресавском говору: на јави.

«Ведро чело, и ти, лице бело,
чарно око, и ти, вито тело,
злато, сунце, да л' ћеш бити моје? 250
Бели данак ето веће свану,
јарко сунце земљици ограну:
да л' и теби, тужно срце моје?»

Оде јутро, ето веће пладне,
ето веће и вечери 'ладне. 255
Ти'о вече, као јуче исто,
облак златан, небо стоји чисто;
све се кити, све се злату спрема,
али зашто њега јоште нема?
Што год шушне, што год зажубори, 260
ето злата, срце ми говори;
а што год се ливадом забели,
ето злата, моје срце вели.
Што се бели, женско је одело,
ал' га, брате, туђе носи тело; 265
нема злата по трави, по цвећу,
туђе моме преко луке шећу;
моме иду красне свеколике,
али шта су према њене слике?
Звезда јасна свака је ту сека, 270
ал' шта ј' звезда, кад се сунце чека?
Ох путању, земљо мени света,
којом она синоћке прошета,
зар си ми се баш узалуд, мила,
тако лепо данас окитила? 275
Зар ти неси то просула цвеће,
да по њему моје злато шеће?
Цвећа красна видим овде сила,
ал' најлепши 'де си оставила?
Врело јечи, а цветићи туже, 280
јера нема међу њима руже:

254. *иладне*, реч из источнске крајине: подне.

269. *према њене слике*, особина ресавског наречја: према њеној слици.

тако т' врела, тако т' цвећа тога
не мучи ми јадна срца мога!
Врни злато менека назада,
о донес' га само, стазо, сада: 285
само сада, само једареда,
да га јоште моје око згледа!
Боже, једном још је амо стави,
па ме онда ако 'оћеш смлави!

Стојим, чекам, ето већ сутона... 290
Боже благи, 'де остаде она?
Стојим, чекам, гле и нојце воће...
Боже, Боже, заш' она не дође?
Збогом, ноћи, збогом, стазо света!
Збогом и ти, срећо моја клета! 295

Опет гледам ја знану путању,
али нема ту на њојзи моме.
Ноћас у сну 'ода' туда с њоме, —
заш' и јако ја не 'одам дању?
Дан и ноћ ја мислим само на њу, 300
нојца иде — мома преда мноме:
зар ћу само у сну бити с њоме,
никад нећу, никад, Боже, дању?
Зар је био само празан санак,
а не бео, а не ведар данак, 305
кад се она менека појави?
Ја је смотри' на беломе данку,
ја с њом шета', ал' само у санку,
ал' ће бити, биће и на јави.
Сутра дан је, сутра данак прави, 310
први дан ми срце врело рече,
дан пролази, заман, заман вече:
срце трне у големој страви.
Гле, и данас сунашце утече,
гле, и данас заман прође вече: 315
ноћ у таму цео свет завија,
ал' у срцу вељи над ми сија!
Сијај, наде, у ноћи сунашце!

Сијај, наде, немој пресијати! 320
Збогом, јади, а давор срдашце,
о не бој се, Бог ће добро дати!
Доста дана још ће амо доћи
и узалуд за те, срце, проћи,
ал' не бој се: доће данак прави!

* * *

Ето, браћо, што вам дуго таја'! 325
Ето, браћо, песме без свршетка!
Ето, браћо, два три уздисаја!
Ето, браћо, до два до три цветка:
'тедо вама да оплетем венца,
ал' не нађо' више крај студенца, 330
крај студенца, а живота свога!

Сунце седа, па се опет диже,
после ноћи бели данак стиже:
шат и мене моје сунце дође,
шат и мене данак не мимође! 335
Доће данак, сунце ће се дићи,
на студенцу још ће цвећа нићи,
да доплетем венац започети,
да допевам појак овај свети,
браћо мила, за живота свога! 340

1844. јан.

Ђачки растанак.

—

Неси, бреже, чудо ти за око;
не дижеш се до неба високо;
неси гора умилнога 'латка,
кад ко шеће да је шетња слатка;
ни се вода са камена слива, 5
кад ко легне да слађе почива;
а ко тражи за весеље цвеће —
заман тражи, ту га наћи неће;

Неколико овде је дрвета, 10
ал' 'де расту, то су места света;

Предмети, о којима Радичевић пева у *Ђачком растанку*, иду овим редом:

	стих
I Магарчево брдо и гробови на њему	1— 62
II Карловачка околина и успомене из детињства	63—104
III Сећање на косовско сграшје	105—138
IV Вожење по Дунаву	139—176
V Берба	177—242
VI Опроштај с горама	243—264
VII Стражилово	265—308
VIII Весеље с друговима	309—372
IX Коло српских јунака	373—412
X Коло српског народног уједињења	413—458
XI Подскочице: Хајдук Вељко (490 до 509). Јакшић. Цар Душан. Кнез Павао Бакић	459—599
XII Другови: Арса (до 607), Сима (до 637), Јулије (до 681)	589—681
XIII Заветовање	682—711
XIV Последње речи друговима на растанку	712—733

1—9. Овде је описан један обичан брег више Карловаца, који се зове Магарчево брдо. Ту је и гробље.

њи' је тужно посадило доба:
свако с' вије више једног гроба.
По гробови трава обилата,
на 'декоме цвећа умиљата. 15
Ко зна кога гроб овај покрива, —
можда цветак ту какав почива,
па је цвеће по'итало амо,
да се самцит братац не би тешкô,
веће мирно у гробници лешкô. 20
Спавај, брате, ту санак слађани!
Кити, цвеће, гроб њему 'лађани!
Та све му је можда овог света
уграбила ова рака клета:
та од свију његови' милина 25
сада њему остала једина!
Све нестало, све га је издало,
ти једино верно му остало!
Млого 'тео, млого започео,
час умрли њега је помео! 30
Место данка спустила се тама,
место славе тебе има сама!
Ти си понос, ти си цела дика,
ти му слава можда свеколика!
А ти, брате крока веселога, 35
кад туд минеш, де сети се тога,
па узда'ни, па сузицу пролиј,
цвет не дирај, веће 'ајде доли;
не кидај га, тако т' Бога, брате, —
друго цвеће тамо цвати за те! 40
'Ајд' ти тамо, а ја ћу онамо,
'де без цвећа трава расте само,
без дрвета, без икаква жбуна...
Два три крока. . ето мене туна!

14. *По гробови'*, по гробових: стари облик, очуван у сремском говору: по гробовима.

17. *цветак*, у слици речено: млад човек.

21 и даље. О овом месту лепо каже Свет. Вуловић: „Песник се разговара с гробовима и с цвећем по њима, и у пророчком песничком заносу уписује у једном гробу свој будући гроб, и не знајући да то чини“.

Ведро небо онде нада мноме; 45
брдо травно овде пода мноме;
околине око мене миле,
да ништа се несте промениле!
Ја ту стојим, око душе моје
слатки часи умиљато с' роје; 50
око пламти, срце јаче бије, —
који часак да споменем прије!
Кратко је доба, ето иде вече,
злаћано сунашце већ западу тече;
тавна ће нојца скоро овде бити, 55
па ће ми драго све тамом обвити.
О, стани, сунце, стани, не за'оди,
бела дана собом не одводи,
да погледам сва местанца редом
још један пут млађаним погледом, 60
часе млоге 'дено своји' лета
ка̂ у рају весело прошета'!

Ој, Карловци, место моје драго!
Ко̂ детенце дошао сам амо;
игра беше једино ми благо; 65
слатко зва' ја мед и смокву само.
Дете мало — голушаво тиче,
дође тиче, па се ту навиче, —
овде, овде, 'де криоце мало
први пут је сретно огледало; 70
из почетка од гране до гране,
од дрвета једног до другога,
док је смело сетити се стране,
сетити се неба високога;

---

45 и даље. Велика раздраганост, с којом Бранко пева о карловачкој околини, може се објаснити ретком лепотом овога краја, који очарава сваког. Вреди разгледати, како Богобој Атанацковић говори о овом у почетку свога романа »Два идола« (С. К. З. књига 10, страна 4).

65. Песник се сећа срећнога и безбрижнога детињства, које је од тринаесте године проживео у Карловцима, па пореди себе с тичетом.

док је могло крила своја лака 75
небу дићи, тамо под облака.
Под небо се дигô тић и сада,
ал' весео није кô некада;
гледа доле, реку, врело, луга,
дрва, жбуне, горе и врлети, 80
па му с' чине до толико друга,
до толико успомена свети',
с кима дане прелепо пробави,
па и' сада мора да остави.
Тешко му се, тешко раставити, 85
али шта ће, када мора бити:
за њи' срце њему младо туче,
али нешто на далеко вуче.
Он не може више одолети,
па се вине и у свет полети... 90
Ој, Карловци, лепо л' живе' туде,
ал' што мора бити, нека буде!
Та и мене нешто даље вуче,
ево пружам свога раја кључе.
Па када би' имô каку жељу, 95
једну б' имô само, али вељу:
кад би тако смањио се туди,
да те могу притиснут' на груди,
та на груди и на своја уста, —
ох жељице, ала си ми пуста! 100
Лака песмо, 'оди у помоћ,
јера ено већ је близу ноћ!
Де пригрли, песмо, моја снаго,
па ижљуби' све мило и драго!

Сунце јарко, та колико реда 105
тако тебе ја седати гледа'!
Гледа' твоје големе красоте,
цун радости и веље милоте;
гледа' тамо, па мисли' назада,

93—4. Због породице песник је морао оставити Карловце, свој рај, и отићи у Темишвар, где је свршио гимназију.

како красно бијаше некада: 110
осети' се српске царевине,
српске славе, српске госпоштине;
осети' се последњега доба,
та краснога на Косову гроба!
Збогом, сунце, на западу јасно, 115
ал' за гору заилазиш красно!
Тако красно и у таке славе
јуначке су тада пале главе:
угледо̂ се један на другога,
попадао један код другога, — 120
та рад оне красне домовине
не жалио нико да погине!
Ти већ зађе, небо је црвено,
као да је крвљу обливено.
Ао, сунце, као небо ово 125
тако беше црвено Косово!
Од србињски' тешки' палошина
крв с' отвори ка̂ морска пучина!
Дивно ли је тада Србаљ био,
дивно л' сваки главу заменио, 130
дивну л' крвцу злотворску пролио,
у њој данак дивно утопио!
Ој, сунашце жића мог убаво,
када зађеш, о, зађи крваво
сред копаља, звеке и мачева, 135
зађ' за гору душмански' лешева,
ко̂ што онда тим јунаком зађе, —
та шта море јоште бити слађе!

Сунце зађе, а спушта се тама;
на небу је вечерњача сама; 140

---

111. *осети' се,* — осетити се, што и сетити се.

117. Због лакшега слика Бранко узима облик ресавскога говора: *у таке славе,* у такој слави.

127. *палошина*, велики мач.

137. *тим јунаком,* — стари облик, очуван у западним крајевима српскога народа: тим јунацима.

небо ведро, а река се чиста
тамо амо у пругама блиста.
Ој, Дунаво, о, ти реко силна,
ала си умилна!
Колико сам пута превесео 145
са друговим' у лађицу сео,
за'ватио веслом и десницом,
отиснуо с' водом и матицом;
ни се буре, ни громовне буке
поплашиле поуздане руке: 150
кад гром рикну, када муња севну,
тада млађан понајслађе певну'!
Север дува, водом пољуљива,
вода бурна у чун запљускива;
вал за валом у часак нагрну, 155
лати чамац, па га и преврну, —
све у воду — ао, красне муке!
Шчекасмо се на ноге и руке,
па за часак ето браћа луда
догрцаше до брега и пруда. 160
Млого ли се тако кад и када
у се глава поуздала млада:
тело чило, а умешна рука,
сретно сам се ја увек извукâ.
Ја сам теби младо тело предô, 165
кано оцу своме што би чедо,
јер да 'теде могаше ме једном
руком својом задржати ледном:
та кад оно у води неука
до'ватила та самртна мука; 170
кад се вода нада мноме склопи, —
ој, Дунаво, ти ме не утопи,
ти ме диже, при'вати обала:
за то теби до небеса фала, —
реко' онда, па ћу и свакада, 175
али збогом остај мени сада!

Виногради, збогом умиљати!
Збогом, грожђе: нећу те ја брати!

Ао, бербо, тебе жалим клету,
та шта лепше од тебе на свету? 180
Ко тебека никад не видео,
шта је јоште сиротан видео?
Ао, брацо, амо у то доба
дођи, види, чуј, па 'ајд' у гроба!
Зора зори, све поустајало, 185
па с' уз брдо весело нагнало;
свирац свира, пушке попуцују,
моме поју, момци подвикују;
јоште мало, ето винограда,
гледај сада убавога рада: 190
бери, носи час доле, час горе;
момци кликћу, а песме се оре.
«Живо, живо!» један другог кори:
живо с' ради, ал' нико с' не мори.
Гледни само после ује сваке, 195
гледни, брате, оне ноге лаке!
Та тек што се свирац чује,
већ у колу с' поскакује.
Коло, коло, свирац свира,
нога земљу не додира. 200
«Ситно, брате, ијујују!»
Момци чили подвикују:
«Свирац свира,
не да мира,
а још више девојчице, 205
њине очи и ножице!
Деде, брате, ијујуј!
де поскочи, не лудуј!
Ко би јако момак био,
па се не би помамио! 210

---

184. *Дођи, види, чуј, па 'ајд' у гроба.* Овај стих подсећа прво на познату реч римскога војводе Јулија Цезара, којом је јавио сенату о својој брзој победи над понтијским краљем Фарнасом: *дођох, видех, победих.* Сем тога, овај стих подсећа и на талијанску изреку о лепом Напуљу: „Види Напуљ, па умри"

195. *ўја,* одмор.

197. Жива промена метра.

Ао, селе босонога,
зла ти маја до зла Бога,
не дала ти чарапица,
ни лагани' папучица,
да учиниш клепа клапа: 215
за тобоме, душо, скапа'!
Охо, селе, вита стаса,
држ' се браци око паса!
Коловођа колом вија,
коло лети, зној пробија; 220
ал' у твоји недри туде
окле снега до две груде?
Чудо, селе, дивно чудо,
ала би' се млађан грудô!»
Коло, коло, — наша дика, 225
пушка пуца: цика, цика!
Па све тако пуцај, бери,
певај, играј до вечери!
А кад сунце веће седа,
бесна момчад још се не да: 230
иде кући, подвикује,
пуни пушке, попуцује;
свирац свира, мома поје:
„Коловођа, злато моје!»
Па у крчму, те до зоре, 235
коло игра, песме с' оре,
а у зору с' зајухуче:
удри опет кâ и јуче!
Збогом, песме, збогом, коло!
Збогом, момци наоколо! 240
Збогом, кито мома млади'!
Збогом, грожђе, збогом, виногради!

Збогом, горе, места моја слатка,
пуна липа и дебела 'латка,
пуна тица, пуна јагодица, 245
јагодица, прелепа ђурђица!
Збогом, доле, збогом мирисаве,

пуне оне љубице убаве!
Збогом, и ви по њима извори,
веља сласти, када жеца мори! 250
Збогом остај, убаво Белило!
Ти ми беше увек место мило:
свуд по теби деклице танане,
свака од њи' лака кâно лане,
лица бела, па мало румена, 255
сукња борна дивно придевена.
Сунце сјаје са небеса златно,
моме шећу, па ми беле платно.
Сунце сјаје, лице одсјајује,
сукња с' дигла, нона провирује: 260
ао, лишце, ао, ноно бела,
кога не би ти овде занела?
Сунце јарко, јаче сјати нагни,
па им лице, па им ноне смагни!

Сунце јарко зашло већ одавна, 265
очо данак, дошла нојца тавна;
моме платно давно покупиле,
па с' одавде мене изгубиле.
Све ми мило нојца расплашила,
што не могла, у таму завила. 270
Нигде трага од дана бијела,
црна нојца са свим преотела.
Ал' опета чини се менека,
као бела да зорица зори:
тице поју, горе стоји јека, 275
а крај мене поточић жубори.
Ја се шетам, дружина са мноме,

248. *љубица,* љубичица.

251. *Белило,* лепа удолина на путу од Карловаца ка Стражилову.

264. *смагнути,* потамнити.

265—274. Вештим прелазом песник се хвата другог предмета, те од сумрака прелази на оно што се збивало зором.

266. *очо,* према говору српског народа у Срему: отишао.

ми идемо Стражилову томе;
под ногама она росна трава,
а са стране брда мирисава; 280
а овде се поток пошалио,
па нам пута младим препречио:
преко њега скачемо лагани,
и ево нас на другојзи страни;
а одавде све још убавије: 285
како само долина се вије, —
како гора подигла се густа,
а по гори све та липа пуста!
Липа цвета, цветићи миришу,
а уз мирис ветрићи уздишу, 290
а уз ветрић коси покликују,
уз косове браћа подвикују:
»Ао, данче, ала си ми бео!
Још би' дуго гледати те 'тео,
ал' кад ми се веће смрћи мора, 295
нек се смркне између ови' гора:
ту нек ми се 'ладна копа рака,
ту ће мене земља бити лака!»
Па потрчи бистроме извору,
па до'вати ту липову кору, 300
па се напиј водице 'лађане,
па убрзај те ноге лагане,
удри гором, по стењу се вери,
па јагоде, па цветиће бери!
Збогом остај, красно Стражилово! 305

278. *Стражилово*, вис на Грушкој Гори, близу Карловаца, који надвишује целу околину. Поглед са Стражилова на Карловце, на Дунав и преко Дунава врло је живописан и заносно леп.

295—9. Завет песников, који је Јован Јовановић Змај претумачио српском свету 1877. године јединственом песмом *Бранкова жеља*, испуњен је 1883. године. Тада су кости Бранкове врло свечано пренесене из Беча на Стражилово. Сви крајеви српски били су заступљени у овој ретској свечаности, те се тако српски народ достојно одужио спомену првога песника српскога јединства.

Млоги те је у звездице ков'о;
млоги рече: «Ао, рајска слико!»
ал' ко ја те рад не имô нико!

Данка бела нестало већ давна,
све покрила она нојца тавна, 310
небеса су свуд звездица пуна,
ал' месеца јоште нема туна;
доцне данас он ће обасјати, —
ја не могу на њ'га ту чекати:
срце младо јоште једном жели 315
са другови да се провесели.

Соба ниска, а доста и тесна;
око стола седи раја бесна:
радује се оном вину ледну,
па свећицу запалила једну. 320
Гори свећа као да издише,
ал' 'де раја да запали више?
Кад весела штоно год имаде,
до парице све за вино даде!

Амо вина и у тога ћупа, 325
па ондака запевајмо скупа,
па још песму 'дено Арапину

306—8. Неки песници српски пре Бранка опевали су лепоту Стражилова, али заиста нико од њих није толико волео Стражилово, нити толико уживао у његовим лепотама, нити га је ико тако прославио као Бранко Радичевић.

309—316. Опет врло лен прелаз, којим Бранко вешто мења предмет свога певања, те са успомена из природе прелази правом предмету свога спева: ђачком растанку, и своје певање везује за једно место: за ђачку собицу.

318. *раја,* ђаци.

325. *и у тога ћупа,* ретка граматичка грешка у Бранка, ради лакшега слика: и у тај ћуп.

326—338. У родољубивој раздраганости песник лако помиње, како су његови другови при весељу певали познату српску народну песму о Марку Краљевићу и Арапину.

Марко војске поби половину,
те задоби тог крвавог дана
седамдесет они' тешки' рана. 330
Гледа царе ове ране љуте,
па дукате повадио жуте,
па говори: „Ко излечи Марка,
ево њему 'иљада дуката!«
Сину дукат кâно сунце јарко, 335
плану Марко, па дукате 'вата:
„Вина амо, крчмарице драга!« —
па за мало од рана ни трага!
Брже, браћо, чаше напунимо,
напунимо оног вина жарка, 340
куцнимо се, па онда напимо
та десници Краљевића Марка,
што удари силном Мађарину,
од бедра му отрже мачину,
сева мачу... Филип на две поле... 345
мач пролеће, па у камен доле!
Пуца камен, ватра изањ сева,
Марко гледа, брк му се осмева,
ал' да ј' камен винцем потекао,
би тад Марко богме закликтао! 350
Кликни, брате, ко што чини соко!
Испи чашу, да т' засузи око!
Ох, тако се за Марком јадује,
таком сузом он се оплакује!
Умре Марко, њега нам нестаде, 355
али ништа, — бар винца остаде,
јер да ј' Марко још живео дуже,
све би винце попио нам, друже!
Та знаће се Марко убојица,
убојица, љута пијаница, 360
докле мачи, докле чаше звече,
докле сунца, докле винца тече!

339—354. Одушевљен Марковим јунаштвом, песник срдачно поздравља десници Марковој, која погуби Филипа Мађарина.

Тамбур, тамбур, ситна тамбурице!
Удри, побро, у сићане жице!
Данас има, а сутра нас нема, — 365
'ајд' у коло, ко ће ту да дрема?
Он у среди у тамбуру бије,
а коло се око њега вије;
ао, брацо, ао, тамбурице,
удри жешће у те ситне жице! 370
Ситне жице — ситнији кораци,
нек се знаде кад играју ђаци!
Ој, ви српски витезови,
ви змајеви, соколови!
Та има вас на 'иљаде, 375
ал' бројити немам каде:
та кад би' вас све бројио,
кад би јадан винца пио!
Ој, Шубићу,
Јуранићу, 380
турске главе
бе'у траве,
мачи ваши — бритка коса,
крвца ваша беше роса:
роса росну, јавор с' диже, 385
певац изањ гусле зделља,
па бугари што сте били,
што л' десницом починили!
Дела ваша, сунцу равна,
неће скрити нојца тавна! 390
Ноћи, ноћи, тавна ноћи! —
Ко би Србу у помоћи?

379. *Шубић* — Никола Шубић Зрински, бан хрватски и славни јунак сигетски. Шубић с мало војске бранаше град Сигет пет недеља, па кад не могаде одолети великој сили турској, он с дружином испаде из града, удари на Турке и славно погибе (1566).

380. *Јуранић* беше храбри заставник Шубићев.

386. *певац*, старија књижевна реч: песник.

Ој, Чупићу, љута гујо!
Ој, Ћурчијо, мрки вујо!
Ао, Луко, 395
турска муко!
Ао, Петре,
пла'и ветре,
што до'вати турско море,
па о српске разби горе! 400
Ој, Поцерче, ој Милошу,
наш соколе, славо мила,
ал' на славу Турком лошу,
јер им сломи пуста крила,
сруши Дрини у дубину 405
ону страшну орлушину!
Ви, звездице нашег неба,
што сијасте кô што треба!
Звезде трепте, звезде сјају,
али данка још не дају: 410
Ђорђе дође, сунце грану,
а Србији дан освану.

---

393. *Чупић* Стојан, Змај од Ноћаја, славни јунак из првога устанка, који се у многим бојевима показа и као лично храбар и као добар војвода (1765(?)—1815).

394. *Ћурчија,* Петар Обрадовић, храбри старешина свих хајдука око Цера, у почетку првога устанка († 1804).

395. *Лука,* — поп Лука Лазаревић, храбри војвода шабачки, који се прославио на Мишару и на многим другим местима (1774—1852).

397. *Петар* Теодоровић Добрњац, војвода пожаревачки, прослављен због бојева на Иванковцу и Делиграду (1771 — 1831).

401. *Поцерац,* Милош Стојићевић, поцерски војвода, познат и слављен због храброга војевања с Турцима око Дрине (1776—1811).

407—410. Мање војводе, ма колико да су храбре, не могу ослободити целу домовину; за такво велико дело потребан је особит јунак, а то беше:

411. *Ђорђе* Петровић, Кара-Ђорђе (1752—1817), знаменити вођ српског народа у Србији за време првог устанка. Највеће дело његово беше напад српске војске 1809. године на

Коло, коло,
наоколо,
виловито, 415
пла'овито,
наплетено,
навезено,
окићено,
зачињено! 420
Брже, браћо, амо, амо,
да се скупа поиграмо!
Србијанче, огњу живи,
ко се тебе још не диви!
'Рваћане, не од лане, 425
од увек си ти без мане!
Ој, Босанче, стара славо,
тврдо срце, тврда главо:
тврд си као кремен камен,
'де станује живи пламен! 430
Ао, Еро, тврда веро,
ко је тебе јоште теро̂?
Ти си кано 'итра муња,
што никада не покуња!

све оне стране, где беше Срба под Турцима: на Ниш, па Босну, на Херцеговину и преко Мироча. Због тога овако изразитим поменом тополскога хероја Радичевић завршава набрајање српских војвода и с Кара-Ђорђа прелази на коло српскога уједињења.

423—4. Јуначка дела Срба из Србије у првом и другом устанку пронеше славу српскога јунаштва широм бела света. Многи страни писци задивише се борби српскога народа с Турцима, те писаху о Србима с великом љубављу.

425—6. Хрвати се од давнина одликоваху постојаношћу и храброшћу. Име Хрват беше познато у многим европским земљама, јер у многим ратовима аустријским Хрвати се одликоваху као особито добри коњаници.

427—430. Босанци имађаху некада своју сјару и славну краљевину. Чврстина њихова карактера и пређе и сада дизала им је углед међу српским племенима.

431—434. Херцеговци су сва српска племена претекли колико у јачини и издржљивости, још више у досетљивости и оштрој памети, којој надалеко нема равне.

Ао, Сремче, гујо љута, — 435
сваки јунак по сто пута!
Црногорче, царе мали,
ко те овде још не фали!
Мачем бијеш, мачем сечеш,
мачем себи благо течеш: 440
благо — турска глава сува,
кроз њу ветар горски дува!
Ој, соколе Далматинче,
дивна мора дивни синче!
Ој ти красни Дубровчане, 445
наш и данас бели дане,
та са песме из старине,
пуне славе и милине!
Ој, Славонче танани!
Банаћане лагани! 450
Ој, Бачвани, здраво, здраво,
ко ј' у песми већи ђаво!
И ви други дуж Дунава,
и ви други 'де је Драва,
и сви други тамо, амо, 455

435—6. Јунаштво Сремаца, граничара и шајкаша, сјајно се показивало у ратовима Аустријанаца с Турцима, Французима и Талијанима.

437—442. Непрекидним, крвавим и успешним ратовањем с Турцима Црногорци стекоше признање целога српскога народа и славу по целом свету.

443—4. Далматинац је кршан и наочит, па се тиме и својим доиста дивним морем истиче у српском племену.

445—8. Сви Срби и данас се диче прикладним Дубровчанима: у њихову граду пуна три века напредоваше и цветаше песничка књижевност на чистом народном језику.

449—52. Дајући Славонцу и Банаћанину тачне придеве: танани и лагани, Радичевић поздрављa Бачване, чије су живе подскочице познате у целом Српству.

455. Бојећи се, да није изоставио неко српско племе, Бранко обазриво уноси овај стих. — Вреди поменути на овом месту, да је у једној парафрази овога кола један савремени књижевник попунио ређање српских племена овим стиховима: „Само нема име једно | што ј' у борби изванредно: | Македонца, српска сина, | прослављена из давнина! | Правда хтеће, Бог ће дати | да с' у коло и он хвати!“

амо да се поиграмо!
'Ватите се кола тога,
од вишњег је оно Бога!
Руком држи братац брата,
близу срца њега 'вата: 460
свирац свира,
срце дира,
рука с' диже на посао,
да л' ће коме бити жао!
Нога лупа, диже пра', 465
наоколо свуда стра'!
Нога лака, срце здраво,
коло лети, коло ђаво,
поскочица ђаволица,
што је 'тела, то и смела, 470
ал' је жеца одолела.
Ој, ти секо,
кано млеко
белолика,
кано винце руменика, 475
кано паун поносита,
кано јела, селе, вита,
амо брже, па наточи,
да ти браца боље скочи!
Амо, селе, а за Бога, 480
видиш е сам изнемогâ!
Тако, злато, тако, тако!
Сад је коло играт' лако!
Амо, чедо милооко,
дај да т' љубне браца око! 485
Она бежи — за њом с' вини,
љубни, брате, пипни, штини:
така игра, шала така,
таман, брате, за јунака!

457—8. Врло су значајна ова два стиха, којима песник завршава свесриско коло. По мишљењу Бранка Радичевића, сâм је Бог вољан, да српска племена поведу сложно коло народнога јединства.

'Ајдук Вељко, зна љубити, 490
ал' и сабљом дивно бити!
'Ајдук Вељко — љути вуја,
Турци — стадо јагањаца,
'Ајдук Вељко кâ олуја
кад у јесен из кланаца 495
с'вати лишће то по гори,
па обори,
крши грање, па силена
чупа раста из корена, —
сече Вељко и натиче, 500
гони, стиже што измиче,
сече аге по сред паса —
»Ала', Ала'!« оде с гласа;
ломи коње и јунаке,
чини јаде свакојаке! 505
Кушља тлачи, сабља зева,
кликће Вељко, Туре зева, —
о тле чалма, о тле глава,
ал' под небо српска слава!

Ведро небо на високо, 510
равно поље на широко,
а на пољу два окола,
средом гледни сина гола, —
Татарин је, ватра жива,
прети мачем, па дозива: 515
»Ој, Угрине, курво амо,
амо да се огледамо!
Угри гледе сви у траву,

490—509. У свом забавнику „Даници“ за 1826. годину Вук Караџић написао је описиван и лен животопис храброга војводе крајиског, страшнога непријатеља турског, Хајдук-Вељка Петровића (1780—1813). Радичевић се по том животопису упознао са животом Хајдук-Вељковим и одушевљавао се његовим јуначким делима, те је отуда потекло овако сјајно величање Хајдук-Вељкова јунаштва.

506. *Кушља*, коњ са замршеном длаком; тако је Хајдук Вељко звао свога најмилијег коња.

Јакшић горе диже главу,
'вата штита гвоздена, 520
'вата мача пламена;
лако врда, маше лако,
али бије врло јако;
сада звекну, сада ма'ну,
сада севну, сада плану: 525
доле паде Татарин,
погуби га Србљанин!

Пла'о коло, тече зној,
де још мало, брате мој!
Мало цупни, 530
мало лупни,
да се тресе цео дом!
Оком севни,
грлом певни
као муња, као гром! — 535
Стреле, копља, бојни мачи,
јунак бије, а коњ тлачи,
звека,
јека,
вриска, 540
писка.
Гором, долом јунак врви,
гора, дола сва у крви.
Све од Мора Јадранскога,
и од града тог белога, 545
све од оног Дренопоља,
што с' отеже Мору Црну:
све то Душан себи згрну, —
то учини Божа воља.

---

519. *Јакшић* Дмитар, војвода српски, прославио се у ратовима Срба и Мађара с Турцима, крајем XV века. Једном приликом Јакшић храбро победи једног горостасног Татарина у двобоју.

548. *Душан,* Стеван Душан, најзнатнији српски владалац из породице Немањића (1310—1355; владао од 1331 до 1355 г.). Овај силни и умни цар српски ујединио је готово цело Српство, те зато спомен његов вечито живи у српском племену.

Душан, Душан, бујна река,
Србин, јунак па до века!

Ао, века,
млада века!
Сад на коњу, сада пешке,
сад код Јаше, сад код сешке,
сад при чаши, сад у колу —
гледај, Боже, браћу голу!
Голи брацо, што си стао,
ваљда неси већ сустао!
Цупни, скочи,
ситно крочи,
па заведи,
па проведи,
опа, цупа,
па на ћупа!
Ал' ти с', брате, светле очи,
али ништа, само точи:
кака чаша, така срећа, —
дајде ону, та је већа,
још и у ту винца ледна,
мени треба јоште једна!
Браћо мила, здраво, здраво!
Ја сам други кнеже Павô:
Павô беше соко сиви,
чудио се сваки живи,

555. *Јаша*, Јаков Гершић, директор карловачке гимназије у Бранково време, држао је на стану ђаке.; *сешка* — тако су Бранкови другови звали неку праљу, код које су становали сиромашни ђаци.

573. Кнез Павао Бакић беше вођ пограничних Срба у Тесаровини крајем XV века. Бакић беше прослављен као срећан војсковођа и као страховит јунак; глас му беше громовит, а носио је два мача о бедрима. Када су 1479. године побеђени Турци на Моришу, угарски и српски војсковођи и војници јели су и веселили се на трупинама турским, играли коло и певали јуначке песме. Тада је Бакић заиграо с мртвим Турчином у зубима, те се сви зачудише јачини његовој.

е он шчепа Туре устим',
а два друга рукам' пустим,
па заигра по мртваци
као муња по облаци!
Ја у руци једној чашу, 580
а у другој — опет чашу,
у устима песмицу,
вама, браћо, здравицу!
По винскима капљицама
играм весо̂ међу вама. 585
Браћо мила, здраво, здраво!
Вина доста, то је право,
и момицу белу, једру,
и пламени мач о бедру!

Оде коло, оде цела лупа, 590
ви стојите око мене скупа,
све ту соко један до другога,
само нема међ вама једнога,
очи вам се грозни' суза пуне,
оне веле: Арса нама труне! 595
Ох, без збогом и без опроштаја
он се од нас сирома' утаја!
Лоша срећа нама га отрже,
па у црну земљицу га врже,
и верноме не остави другу 600
ништа друго до на срцу тугу.
Туга јадна само мучи груди,
ал' не може мртве да пробуди.
За то, браћо, будимо весели, —
благо оном, ком се дан још бели! 605
Гробница је кућица опака, —
за то мртвим' буди земља лака!

590—607. Већ по промењену метру види се, да песник хоће да пева о озбиљнијим стварима. Тако он прво оплакује губитак друга Арсе Путника, који се утопи при купању као ђак V разреда.

Ао, Симо, чу ли, драги Симо,
зар са сузам' да се опростимо?
Та заједно дане смо провели, 610
па бијасмо свакада весели;
истина је, грдне су нам бриге
завадиле те проклете књиге;
ал' кад књига понајвише тишта,
латисмо се красна шуровишта, 615
или чамац лагани узесмо,
па с' на Дунав 'ладни навезосмо;
свукосмо се, па за часак тили
поскакасмо у водицу, чили,
опружисмо ногу и мишицу, 620
пресекосмо воду и матицу,
испливасмо преко на обалу,
па зачесмо ону дивну шалу:
час скакасмо скока јуначкога,
час трчасмо што поднела нога, 625
час Дунаву до на дно ронисмо
и у шаци песка износисмо.
Играсмо се тако без престанка,
без престанка, док трајало данка,
па кад беше сунце веће село 630
и дан лице посакрио бело,
ми у чамац, — па све певајући
отидосмо утрођени кући.
Дивна труда, ох, велике сласти!
И спомен ће њи'ов слатко пасти,
како сада, тако и свакада. —
Симо, брате, збогом остај сада!

608. *Сима* Крстић, школски друг Бранков, био је доцније адвокат у Руми († 2. III. 1880.); целога века остао је добар друг и свуда се показао као честит човек и прави народни пријатељ, о чему најбоље сведочи песма Јована Јовановића Змаја „† Чика Сими Крстићу“, Певанија.

615. шуровиште, место где се с девојкама у шали разговара (нова реч).

О, Јулије, чу ли, драги брате,
кад и када ја с' ражљути' на те,
плану' на те кано огањ живи, 640
а, мој брате, за то ме не криви!
Та и оно ведро небо горе
тако увек остати не море:
и оно се за часак навуче,
бура дуне, громови за'уче, 645
да помислиш, свијет се распаде,
ал' за мало, па свега нестаде, —
гром умукне, небо се разгали,
па се 'уци пређашњојзи смеје;
сунце гране, па грејат' навали, 650
те још лепше него пређе греје.
Тако с' моја мирила љутина,
и прва се враћала тишина:
за час оде цела луда врева,
брат на брата опет се осмева, 655
па што било, то и битисало,
ни на ум нам више није пало.
Обојица, дивно помирени,
латисмо се горе и зелени,
пограбисмо пушке, те о рамо, 660
па се вери и тамо и амо.
Боже мили, да л' веће милине,
да ли има што на свету слађе,
нег' са пушком 'одат' по планине,
па уморан сести у за'лађе, 665
у за'лађе крај каквога врела;
ту отрти тешки зној са чела,
латити се беле погачице,
присмочити каке печенице,
повратити срце гладно, трудно, 670
воде 'ладне напојити жудно.

---

638. *Јулије* Радишић, добар друг Бранков; свршио је медицину у Бечу, радио је мало на књижевности, али је млад умро.

660. *рамо* (реч из Херцеговине), раме.

Воду пијеш, а врело жубори,
а над тобом липа мирисава,
а славујн свуд поју по гори,
а крај тебе цветићи и трава! 675
Цвеће љупко ми смо млади брали,
песме славља убаве слушали:
цвеће лежи у 'артији суво,
песме славља ветар је одувô,
ал' ми ћемо, као што смо били, 680
један другом свагда бити мили!

Глете, браћо, кроз прозора само,
како месец дивно сјаје амо,
амо сјаје, на нас погледује,
познаницим' својим се радује. 685
'Ајд'мо на двор, ох, 'ајдемо тамо,
іоште једном да га с' нагледамо!

Колико смо спрама месечине
тако, браћо, ми стајали пута,
сећали се прелепе старине, 690
проклињали сад времена љута,
па се клели ноћом и тишином,
клели, браћо, Богом и истином:

---

677. *славље*, славје (реч из Црне Горе), славуј.

688—699. Време у почетку четрдесетих година било је код Срба у Војводини доба ништавнога рада на пољу народне просвете, доба у коме се чуо и примао само глас неразумних и злобних непријатеља Вукових. Под утиском таквих неповољних прилика Бранко Радичевић на овом значајном месту износи, да се он с друговима није само веселио, него да су се његови другови у озбиљном разговору сећали прошлости српске, с љутњом размишљали о мртвој садашњости и озбиљно се заветовали, да сви буду одани радници на бољој будућности српској. Овакав разговор годио је родољубивој души Бранковој: то је био дивни разговор (ст. 700). Још више је Радичевић ценио заветовање својих другова: да ће се борити за народни напредак, те зато ову знамениту заклетву зове светом (ст. 721). Велика већина српских омладинаца тога доба осећала је, мислила и радила исто овако, те су отуда доцније потицала дела, којима се омладинци показаше као прави борци за слободу и напредак српскога народа.

ударити тешкој маглуштини,
маглуштини, тешкој облачини, 695
ударити оној страшној ноћи,
та лудилу и клетојзи злоћи,
па пробудит' ону српску зору,
зору ону, онај данак бели.
У дивноме тако разговору 700
до по ноћи често смо провели,
онда дому сваки, и ја своме;
још се моли' Богу истиноме,
да што пређе оде ноћна тама,
да што пре се посастанем с вама. 705
Браћо мила, тако с' моли' тада,
ал' би 'тео ја друкчије сада:
сада мени било би милије,
да се данак укаже доцније,
да са вама могу дуже бити, 710
јер кад сване, морам одлазити.

Али веће учестали петли, —
ето веће 'де се зора светли,
дан се бели на истоку спрема,
мене станка овде више нема. 715
Одо', браћо, збогом мени сада,
збогом, браћо, можда за свакада!
Сећајте се мене, друга свога,
сећајте се красна доба тога,
ох, заклетве оне дивне, свете, 720
браћо мила, заборавит' нете, —
ње с' сећајте увек и свакада,
мене млада само кад и када:
само онда кад чашу узмете,
па весели до дна испијете, — 725

720. На растанку Бранко поручује друговима, да се сећају напреднога и лепога доба младићскога, да не заборављају оне знамените заклетве, а њега нека се сећају само при весељу.

тада само, тада веселога
сетите се, браћо, друга свога,
каж'те само, макар у памети:
млогу л'-с нама он осуши клети!
То је доста, ја не тражим више! — 730
Збогом, браћо мила и сувише!
Били живи, весели и здрави!
Никада вас ја не заборави'!

(1844. јан.)

Пут.

I.

Прокте ми се једном путовати,
бела света малко огледати,
бела света, земаљски' чудеса,
па малчицо прнут' у небеса.
Те ти онда започе' мислити. 5
како ли ће понајбоље бити:
кола немам, немам ни парипа,
а пешице рђаво се ђипа;

У малој посланици владици Његошу, којом је пропратио прву књигу својих песама, Радичевић између осталога вели, да је њему душа и свет разбијати празне дубање. Ово вреди особито за спев *Пут*, у коме песник описује своје замишљено путовање кроз српске земље, да би изнео своје мишљење о савременим приликама и личностима. Многе прилике биле су врло неповољне за народни напредак, а многи назадњаци били су врло угледни књижевни и културни радници. У ово доба малобројне, али срчане присталице Вука Караџића могле су с правом посумњати, да се не боре узалуд за напредак свога народа, кад и државна власт у Србији забрањује Вуков превод *Новога Завета*. Када се има на уму овакав стицај прилика, може се разумети оштар начин певања Бранка Радичевића, који је истина ударао јако, али увек с преда, а никако мучки.

У овом заједњивом спеву предмети певања иду овим редом:

I Полазак песникова на пут	стих 1—42	III Постанак Црне Горе; величање њене слободе и приногорског јунаштва	стих 82—220
II Створење света и постање човека	43—81		

по равни ће бити доста лако,
и по брди 'ајде којекако, 10
али како да се латим неба?
Ту ми барем јоште нешто треба. —
И тако ти посред јада свога
коњица се сетим некаквога:
име Пегаз, а кљусина јака, 15
на рамени до два крила лака;
кљусе, брате, наочито, красно,
и шта више добавити ласно:
само ваља позват' Аполона
ил' деклицу какву с Еликона; 20
само викни, па тек што с' умукô,
лети Пегаз, јер мора, ма пукô.

IV Песник код уљаника (Матице Српске) . . . . стих 221—272
V Појава слабога новинара (Тодора Павловића) . . . 273—312
VI Песник у шуми нева несташну песму и пропада од својих противника, назадњака . . 313—408
VII Појава слабога песника из лажне класичне школе (Јована Хаџића) 409—497
VIII Појава раднога и напреднога књижевника (Вука Караџића) и величање његових заслуга . . . . 498—677
IX Препос „просвјешћенија“ у Србију 678—754
X Туђински обичаји у Београду . . 755—800
XI Једна слика из тадашњег калуђерског живота у Србији . . . . . 801—903
XII Слика ондашњега школовања . . 904—1045

15—42. Бранко узима разна имена из грчке митологије у пошалици, да исмеје слабе песнике из школе Јована Хаџића, који су своје празне оде пунили тим именима.

15. *Пегаз* (грчка митологија), крилати коњ, који на боговској планини Еликону једним ударом отвори извор Хипокрен. Овај извор беше посвећен музама, те су песници из лажне класичке школе радо помињали и Пегаза и музе.

19. *Аполон* (грчка митологија), бог песништва и уметности.

20. *деклица с Еликона*, муза, богиња песништва и уметности, која по старом веровању помагаше песницима у раду; било их је девет. Са својим предводником Аполоном музе су боравиле на планинама Парнасу, Пинду и Еликону.

Зинем дакле, па што могу дрекнем,
а уз дреку овако набрекнем:
«Бре, овамо, ви момице младе! 25
Не шал'те се, помозите саде!
Бре, Аполо, голаћу убави,
Пегаза ми што пређе набави!
Ао, гољо, да ти кажем право,
тебе, млада, жао ме је здраво: 30
једно момче — девет мома млади',
чу ли, драги, то су вељи јади!
Помоз', Поло, ти сада менека,
па ма после ја морô тебека!»
Тек што ово бија' изустио, 35
ал' већ Пега с неба се спустио;
док длан о длан, до менека стиже,
мени с' коса од милине диже,
па до'вати' с главе шушљаицу,
па је лупи' доле о земљицу: 40
узјâ Пегу, а он макну крили,
па под облак за час одо' тили!

Небо — земљо — чуда големога!
Једном овде није ништа било
до онога Бога великога. 45
Сам он беше, па му дотужило, —
да се дакле тужан развесели,
свет сатвори, кâ што Моја вели.
Створи земљу, па створи облаке,
жапце, гује, сомове и раке, 50
месец, звезде, ветрине и дугу,
сову, славља, орлове и вугу,
створи раста, језеро и море,
створи ружу, долине и горе,
и магарца, па јоште и јарца: 55

39. *шушљаица* (стара реч), пека капа; накривио криву шушљаицу.

48. *Моја*, Мојсије, познати јеврејски великан; овде се мисли на прву од пет књига његових, која се зове *Постање* и која почиње говором о постанку света.

с оним уши, с овим створи браду,
и даде им траву и ливаду;
па да онде добро виде јести,
јарко сунце на небо намести.
Ох, и друга поствaрао чуда, 60
кâ што видиш, гледнеш ли ма куда!
Тако, ето, у прашину пљуну,
згради блато, па у њега дуну,
блато живну: ето ти човека,
а Бог њега овако дочека: 65
«Чу ли, чоче, чу ли, дете моје,
што год видиш, све је ово твоје:
'ватај, руши, чупај, једи, пеци,
боди, гуши, натичи и сеци,
туци, гули, пали, дери, кољи, — 70
царуј, сине, по својојзи вољи!»
Ово рече, земљицу остави,
па се вину небу на висину,
те погледа овај свет убави,
погледа га уз дуж и ширину: 75
и Богу је било врло жао,
што га није давно већ саздао;
па гледећи тако са висине,
заплакô је од веље милине:
«Свете красни, о, свете убави!» 80
Али нешто мал' не заборави.

Кад Бог земљи дељаше брдине,
он се лати неке вреће тине;
за њу кажу, била је велика,
ал' ни један не вели колика, — 85
само кажу, да та света вреће
од наши' је била много веће;
још предиво неко чудновато,
једни гвожђе, једни веле злато,
али ништа, било макар како, — 90
морало је бити здраво јако,
јер у вреће одоздо до горе
сама брда, врлети и горе;

а Бог руку све унутра турај,
па брдине око себе фўрај, 95
па за часак све и' је до поле
био веће оборио доле.
Уједанпут — нуто посла клета!
продера се она врећа света,
испадоше брда свеколика: 100
начини се једина гомила,
начини се она српска дика,
дика српска, Црна Гора мила.

Црна Горо, поносито стење,
круне српске ти драго камење, 105
успомено пребелога данка,
ког се сећа Србин кано санка!
Када гледнем твоје стене дивне,
срце младо у менека живне,
јера овде послије Косова 110
сунце српско грануло изнова,
очистила с' она веља брука,
што окаља Србина са Вука.
Кад је оно српском орлу крила
на Косову срећа саломила, 115
на ови је камен се врлетан
одонуда довукао сетан,
па је овде крила обадвоја
близу неба излечио своја:
са неба и' росом заливао, 120
мујом витом крила завијао,
повратио здравље и веселе,
па уд'рио у бојеве веље!
Ох, бојева донде невиђени'!
Ох, кланаца крвљу обливени'! 125
Гледај десно, о, погледај лево, —
свуда љути бојак и крешево!

104—7. Слобода и самосталност, у којој је Црна Гора живела вековима, била је осталим Србима лепа и драга успомена. Због тога углед Црне Горе стојао је и стоји на висини у свим осталим српским крајевима.

127. *крешево*, велики покољ.

Тако, брате, од Косова данка
бој се тежак бије без престанка,
све од јутра до мрклога мрака 130
звека ножа и цика пушака;
низа кланце Црногорац врви,
јо̂ Турчину, што удара први!
Туре бије, Црногорац коси,
Туре пра'а, Туре главу носи: 135
пра'а, носи, да се њиња пуши;
главу носи, да с' на коцу суши.
Гле, на коцу главе набијене!
Гле, трупине турске покошене!
Све трупину притисла трупина, — 140
стоји поље од меса лазина!
Сада удри, прави рупетине,
бацај у њи' турске трупетине,
али, ево, ни српска ледина
не при'вата српска душманина: 145
онде рука, онде вири нога,
онде комад плећа душманскога.
Боже, Боже, до неба ти фала!
Ето амо иду деца мала,
тек што мајка од сисе одбила 150
и пустила из својега крила,
па већ, брате, таки соколићи,
већ се уче бити душманина;
у рукама оштри им ножићи, —
удри, боцкај мртвога Турчина! 155
А онамо види децу малу,
малу децу, ал' од ови' већу,
сва весела, па збијају шалу,
па у нишан дуге пушке мећу,
нишан бију, нишан — турска глава,
ој, Српчићи, голема вам слава!
Слава, слава свуда наоколо,
свирац свира, а 'вата се коло,

141. *лазина*, лаз, место где је много шуме посечено, па дрва попадала једно на друго.

нога везе, дуга коса лети:
«Жена био, ко се не освети!» 165
Земља тутњи, звекета оруже:
«Црн му образ, ко пред Турком струже!»
Шаре с' оре, горице се пуше,
да се боље турске главе суше.
Тамо, брате, ено сунце седа, 170
једна љуба на војна изгледа,
и ево га: на ножу му, побре,
до две турске, до две главе добре;
она предањ: «Здраво, мили друже!»
Па до'вата крваво оруже, 175
узима га, млада, у наруче,
од мила јој скоро срце пуче.
И већ спава мушка глава трудна,
украј њега седи љуба будна;
погледује господара свога, 180
моли зањга Бога великога:
«Та узми га, када ти је воља,
ал' га узми са крвава поља, —
само дома, јао, не умори!»
Тако љуба у молитви збори. 185
Ох, јао је, нама свима јао,
како Лазо на Косову пао;
ал' ономе јоште једно јао,
ко од пушке свога не копао!
Оде нојца, дође зора бела, 190
војно већ се до'ватио ждрела,
па силази јутром и тишином
са осталом јуначком дружином,
те разгледа грмове и крше,
'де ће турске кости да се скрше. 196
Ето Турак'! Ватру сваки проспе,
па за гвожђе — куда који доспе,
дим и пара и пушака цика,
а уз пушке та јуначка вика:
«Не дај, не дај! Удри, сеци, туци!» 200
Црногорци кољу кано вуци.
Па кад војна ту погоди зрно,

плаче л' љуба, што се није врн'о?
Не, не плаче црногорска дика,
већ потера војнова крвника: 205
«Стан', да т' кажем, шта је Црногорка!»
Она виче, пуца прекоморка,
Турчин пада у зелену траву,
љуба к њему, па му скида главу,
те је мање драгом више гроба, 210
верна љуба и послије гроба.
Црна Горо, гнездо соколова!
Да тврде су поносне ти стене,
чеда твоја тврђа него стене!
Стена стену гони до небеса, 215
твоја слава још више небеса!
Збогом, горо, збогом, стене голе,
збогом, чудо красно и сувише!
Шта ћу јоште да тумарам доле,
те красоте већ не нађо' више! 220

Ово реко', Пегаза ободо',
те управо небесима одо',
па кроз облак сад мањи сад већи,
прођо' један, прођо' други, трећи;
па ударим тад на један таван, 225
таван облак, облак самоставан.
Ао, брате, да големе страве
од громовне силене тутњаве!
Ни другога ту бијаше дана
до што муње чиња'у проклете; 230
оне са сви' укрстиле страна.
Викну' јадан: муње мене нете!
Шта ћу сада, Боже, и како ћу?
Ако горе, погинути 'оћу;
ако доле — среће из ненада! 235

207. *прекоморка*, пушка донета с оне стране мора, — из Млетака.

Ту се сетим нашије' одара
и њи'овог убавога сада,
сада, брате, та нема му пара:
све коприве нарасле високо,
да с' не море начудити око. 240
Смислим тамо, па окитит' њима
главу, груди и јуначко плеће,
па тек онда амо громовима,
јера они у коприве неће.
Па до'ватим Пегу за вођице, 245
и полетим доле ка земљице;
ту се спустим крај Дунава ледна,
поред једна уљаника гледна.
Ала красно челе зузукаше!
Познам да сам код матице наше. 250
Уставим се, ко ту кликтат' неће?
Куд погледаш, свуда красно цвеће,
цвета, мири, сву ливаду кити, —
како мора још изнутра бити!
Ваљда мед се по земљици лије, 255
јер кошница не мож' га да скрије.
Скочи' брже с Пегаза лакога,
до'вати' се уљаника тога,
па у једну кошницу загледа',
кад ал' у њој ни трага од меда! 260
Диго' другу, диго' све и' редом,
погледа' и' жељнијем погледом,
ал' у овим, кано и у прве,
нигде меда ни најмање мрве!

236. *одари*, писци похвалних песама, ода; тако Бранко заједљиво назива сувремене слабе песнике, који и Летопис Матице Српске и све друге повремене списе поплавише празним одама.

247—272. „Матица Српска“ (тада у Пешти) беше противна Вуку и његовој реформи, те зато Бранко овако јако псмева главне раднике у њој. „Летопис Матице Српске“ имао је у то доба на крвом листу насликану кошницу с пчелама; отуда Бранко на овом месту подсмешљиво пева о уљанику, кошницама и трутовима.

Шта је ово, зар се тако ради? 265
Гледну' челе, ох, дивне чељади, —
та све они красни соколови,
све трутови, да Бог благослови!
«Ој, детићи, реко', здраво, здраво!
Каки амо вас постави ђаво? 270
Силна посла — о, да среће клете! —
Чувајте се да с' не претргнете!»

Ово реко', па напоље брго,
Пегазу се на рамена врго',
и полете' малко у напреда, 275
па ти нешто ка̑ њиву угледа',
а по њојзи неко тумараше,
тумараше, 'вако зипараше:
«Амо купуј народни' новина,
све шенице, да те је милина, 280
драгољуба и други' цветова,
и селена, народни' листова!
А ја виде' како навалице
коси куколь, чупа травурину,
чкаљ тај пусти и ону штирину, 285
а од цвећа и красне шенице,
ка од куге 'дено соко бежи,
прем и она на до'вату лежи.
Насмеја' се ја овоме здраво,
па му одо' говорити право: 290
«Ој, соколе, над свим соколовим',
шта ти мислиш, море, с послом овим?
Што магарци њему се радују,

---

277. *неко* — Тодор Павловић (1804—51), новинар, уредник *Летописа* (1833—41), уредник књижевнога Српскога Народнога Листа (1835—48), и политичких Српских Народних Новина (1838—47), издавача алманаха Драгољуба (1845. и 1847.). У оскудици спремнијех људи и Павловић је у оно доба био виђен књижевник, и ако је све радио брзо и површно. Као тајник Матице Српске имао је неоспорних заслуга за одржавање тога књижевнога друштва у најтежим приликама његова живота.

чкаља твога што ови благују,
па ти вичу: здраво, мили побро, — 295
мислиш да је и за људе добро?
Па што на штир сиротиња зија,
мислиш, чини за то, што јој прија?
Штира жваће, али од невоље, —
шта ће јадна, кад не дају боље. 300
Ој, соколе, жив и здрав нам био,
али нешто да ти кажем ти'о:
иди збогом, прођ' се посла тога, —
верујо, красни, то је за другога;
ал' кад жито вежу у снопове 305
и у венце кад свију цветове,
онда дођи нек те осамаре,
па понеси народне товаре:
та Бог вељи, што је свет саздао,
што за кога свакоме је дао, 310
та човеку косу и шеницу,
ал' кљусету богме дрвеницу!»

Ово реко', па онда потеко'
ка горици једној недалеко:
скочи' с Пеге, па га онда пусти' 315
испод пута на тај калац густи.
Верујо, брате, сваки љуто лаже,
ко год овде за Пегаза каже,
да се само амрозије слади,
не — и траве ка друга кљусади. 320
Та да ти је било погледати,
када стаде травицу мотати,
би рекао и би се заклео,
да он нигда неба ни видео,
већ одрастô амо у ергели. — 325
Али даље, ко слушати жели!

312. *дрвеница,* дрвени део самара.
316. *калац,* млада трава.

219. *амрозија,* амброзија (грчка митологија), боговска храна, „десет пута слађа од меда«.

Бија' жедан, те пођем пешице,
да потражим у гори водице;
нађем једно вреоце студено,
стењем, цвећем дивно окићено; 330
ту се воде понапијем добро,
те погледим околине, побро, —
ал' стаја'у стене поносите,
липе гране раширише вите,
нигде никог, дебело за'лаће, — 335
благо драгу, ко ту драго нађе!
Тице поју: благо ли си нама,
па се паре свуда по гранама.
Гледнем тамо, запевам овако:
(та ко б' онда певао инако?): 340
«Убав момак, гиздава девојка,
дивно ли јој напупила дојка!
Момак баца руке око врата,
око врата, око свога злата,
па је стиска, па је младу љуби, 345
од милине да ј' угризе зуби;
дркће мома, а срце јој куца,
отпињу се од кавада пуца,
момак руку у недра јој тура,
па момицу о травицу фура...» 350
Ао, Бого, — срце даље 'теде,
ал' и ово мал' му не приседе.
Кô да с' гора цела помакнула,
у људе се дрва прометнула;
тако љуство ка мене нагрну, — 355
ја га згледа', па од стра̂ претрну'.
Није шала, мој премили друже,
така чељад, а тако оруже:
овај носи са Олимпа камен,
онај, брате, с Еликона пламен, 360

341—408. Радичевић знађаше унапред, какву ће буру изазвати његово слободно певање, те на овом месту нарочито изводи овакву несташну песму и даље приказује шта ће га снаћи.

онај оду од тријест пречага,
још и друга беше чуда страга;
ал' предњачи један калуђере,
заврго̂ се стра'отним *јегоже*,
заврго̂ се, да ме одадере. 365
Ао, мили што ћу ли ти Боже!
Така врата, таке јегожине,
таке браде, така ока стрма,
таке јоште огромне гласине!
Виче, пусти, сва се гора дрма: 370
«Стан' ниткове, стани несретниче!
Стани, уло, стан', безакониче!
Стани, губо, стани, куго клета,
да т' научим тровати ми света!»
Јао, Бранко, деде краке пружи, 375
па што брже у напредак стружи!
Стругнем јадан онамо Пегазу,
ал' се збуним, те промашим стазу,
па ударим кроз камење неко.
Бог поможе, већ мисли' утеко', 380
уједанпут зину пако̂ на ме,
та јаруга, брате, пуна таме,
оцек страшан, ао, мога јада, —
што ћу тужан, куда ли ћу сада!
Да л' јаруга да мене прождере, 385
да л' да смлави црни калуђере?
Бука, псовка све ближе и ближе,
већ гомила до менека стиже,
већ зама'ну црни калуђере,
јегожетом да ме одадере, — 400
бука, псовка, гласина, јегоже,
све то беше још помози Боже,
ал' те веђе и те страшне очи, —

361. Песме тадашњих надри-песника биле су већином испеване дугим класичним размером.

363. Међу противницима Вуковим било је и свештеника, зато Бранко замишља, да ће на челу његових гонилаца стајати калуђер.

сав се згрози' па у јаму скочи':
«Ао, музе, помоз'те јаднику!» 405
Ово реко', прогута ме јама,
груну' о тле, зачу' чудну вику:
«Амо брже, помози ти нама!»

Падо', лупи' о камење доле,
ни се уби', ни ме што заболе; 410
том се чуди', ал' не мого' дуго,
јер за часак виде' чудо друго.
Вика, јаук: «О, пусти нас, пусти!»
зачуо се кроза мрак тај густи.
А ја пипни, па онамо крочи, 415
па протари, па избуљи очи,
па посрни, па пипни опета,
бечи очи, ао, тамо клета!
Вера и Бог, трајало је млого,
док сам само назирати могô, 420
но сад чу ли, не ће т' бити жао
Кад прогледа', што сам сагледао?
Ја створење спази' буђоглаво,
'де се спушта у јаругу право;
две три музе носи у наруче, 425
па све детић од милине 'уче;
неће музе, већ подигле вику:
«Пусти, пусти!» па држ' га за кику,
чупај с оне, чупај с стране ове,
стоји глава кâ у какве сове, 430
ал' залуду цели ови труди,
пусти детић јогунасте ћуди,

404. Јама, у коју Бранко скаче од невоље, приказује глупост и незнање, које владаше у ондашњем српском књижевном свету.

423. Јован Хаџић, главни противник Вуков (1799—1869), беше слаб песник, неспреман језичар и невешт историчар. Године 1847. претрпе он два тешка удара: Ђуро Даничић својим списом „Рат за српски језик и правопис“ обезоружа га за борбу с Вуком, а Бранко Радичевић у „Путу“ сахрани га као песника.

носи јадне, — у јами је веће,
та сред оне тмине понајвеће,
тмине, брате, своје царевине! 435
Па већ не зна шта ће од милине,
весео је, Бог га не убио,
е је така плена задобио, —
скаче, 'уче, врти се и креће,
али у час ево лоше среће: 440
преко *јера* некаквог посрну,
паде нице о земљицу црну;
пружи руке, да се не убије,
а да главу дивну не разбије,
па упусти оне музе беле, 445
а ове ти одма' шумагеле!
Машише се неба и облака,
а он оста као клада кака.
Малко лежа, па с' онда помаче,
па још мало, па још мало јаче, 450
па с' протегли, па горе устаде,
па овако бумбарати стаде:
«Благо мене, са мном музе раде,
по ваздан су око мене младе,
зној ми тару, по челу милују, 455
својом песмом трудна успављују,
са мном паје, а на мојим грудим',
па се буде, кад се и ја будим!

441. Старији књижевник Јован Хаџић и књижевник-почетник Данило Младеновић, адвокат, водили су 1838. године подужу књижевну препирку у стиховима. Младеновић, који се потписао „ь. ъ.“, подсмевао се Хаџићу, што је као песник ћутао десет година, тврдећи да се славуј не дичи мучањем него песмом. У одговору Хаџић је исмевао слабе песнике, али је и у овој препирци подлегао празном песмом: „Јерови, мир вам!“ Нераду Хаџићеву подсмепуо се и сам Тодор Павловић песмом, која почиње овако: „Благо нама, ето и Светића | после пуни' десет годиница...“

446. *шумагѐлѐ*, у пошалици каже се за неког, како побеже ка шуми.

453—460. Овим стиховима Бранко исмејава Јована Хаџића баш његовим речима. „Моја муза“, песма Јована Хаџића из 1838. године, најбоље показује колико он беше надувен као књижев-

Ао, брацо, честитога века!
Је л' сретнији когод од менека?» 460
Тако збори детић овај врли,
па до'вати са земље јерове,
па и' љуби, па и' сретан грли,
па још збори речи овакове:
«О, јерови, моји соколови! 465
Децо моја, моја веља снаго!
Сјајно моје ви камење драго!
Куда отац са вама по'ити,
бежи нојца, а данак засвити!»
Па с' помами, па силно поскочи, 470
засјаше му с' ка̂ у мачка очи,
диже руку, па се разбаруши,
па заурла, још ми пиште уши:
«Амо гледај, амо, свете луди,
коно данак теби јадну буди! 475
Гледај мене, гле сунашце своје!
Гле јерове, дивне зраке моје!»
Па до'вати јера тананога,
и још оног, брате, дебелога,
тог у десну, оног у шуваку: 480
удри њима по ветру и мраку.
Боже вељи, чудна дела твоја!
Али гледај куд ћеш, главо моја,
јер ако те то јерје до'вати,
'оћеш богме грко оплакати! 485
Окрето' се, на поље се мако',
но у 'итњи некако с' спотако',
преко неког падо' браколомства,
мал' што не би, брате, вратоломства!
Ал' и овде Бог је помогао, 490

ник и јавни радник. Прва два стиха ове песме гласе: „Вјерна муза наслонила њежне главе кротак лик; | на преси ми пала мила, оборавила сладак сан“. Кад му је муза изојала, шта је све радио за последњих десет година, Хаџић одговара музи, која му се диви: „Доста музо, здрава била, на груди ми спавала, јутром ружу лепу брала, браћи нашој пружала“. Због оваквог прецењивања свога рада Хаџића је исмејао Вук Караџић, пре Бранка.

и овде сам здрав читав устао,
до'ватио грану и купину,
успузо̂ се стени на висину:
дођо' тако превесело ванка,
па угледа' опет бела данка, 495
избави' се таме и гудуре,
и сунашца дивна из гудуре.

Пођо' онда опет у напреда,
па ти једну ливаду угледа',
а по њојзи свуд коприва густа, 500
нађикала свр човека, пуста,
чкаљ, буника, татула, штирина,
и свакаква друга травурина.
Ал' ето ти уједанпут чуда:
дође човек један од некуда, 505
па како се до'вати ливаде,
травурине нестајати стаде.
Он имаше нешто иза плећа, —
гледну' боље, кад ал' бреме цвећа;
како дође, а он га до'ити, 510
па цветиће око себе 'ити,
амо до три, тамо четир струка,
у један час окити се лука,
замириса цела околина,
Боже мили, што ћу од милина! 515
'Де цвет пао, ту се и примио, —
ко је тако чудо још видио?
Па ти даље ја весео гледа',
како оде човек у напреда,

---

494. *ванка*, ван, на поље.

498—503. Слика слабога књижевнога рада у Срба пре појаве Вука Караџића.

504—517. Човек — Вук Караџић упознаје српски свет с драгоценим народним умотворинама српским, које су Срби свесрдно дочекали.

518—529. Вук Караџић оде и даље: он показа пут млађим књижевницима, те под утицајем народних умотворина поста нова српска књижевност, народна, напредна пуна живота.

како просу семе некаково, 520
драги брате, опет чудо ново:
како пало, семе изникнуло,
изникнуло, стабло подигнуло,
и још класје што шеницу носи,
класје зрело, само да се коси. 525
Коси, брате, часа не почаси,
ал' ти, чудни чоче, од куда си?
Он ни речи, само се осме'ну,
па се даље у напредак крену.
Ох, у напред, да ти види око, 530
стоји брдо до неба високо,
до вр' вршка красно и зелено,
а по вр̏у дивно окићено
та све оним златним облацима,
све златнима и све руменима, 535
како, брате, када сине зора,
ил' се сунце смири иза гора.
А уз брдо силан свет ту врви,
сваки 'оће да је горе први;
свак' се пење, жури се и труди, 540
да из близа чуду се начуди.
Гледну' овој, гледну' оној страни,
свуд се пење, јер ништа не брани.
Само с ове, а са стране наше,
крш и шума на путу стајаше: 545
све камењак па до камењака,
грм до грма, трњак до трњака;
трње грма везало за грма,
камен стрми за камена стрма;
а те, брате, убаве јаворе 550
пљушт притиско одоздо до горе.

530—543. Код напредних европских народа уметничка књижевност на народној основи створила је узорита дела, којима се сви диве и сви их проучавају. Вук Караџић повео је и српску књижевност тим путем.

544—571. Стање српске књижевности пре Вука бејаше [illegible]; ниједан књижевник у тако неповољним приликама није могао створити веће и знатније дело.

Свуда пљушта, трња и бунике,
'дешто цвећа, али чемерике, —
чемер нама био би до века,
да се јаду није нашло лека. — 555
Нит' извора, ни водице 'ладне,
да с' уснице понаквасе јадне;
ни тичица, ни песама лепи',
да уморно срце се укрепи.
Ох, млоги је овуда се веро̂, 560
док се није јадан и подеро̂,
ал' допр̏о није још ни један
тамо горе на висину, бедан,
'де се небо грли са земљицом,
диван братац са својом сестрицом. 565
Лепо, красно, дивно ли је тамо!
Авај, брате, како ли је амо!
Из камена стоји сове хука,
с гране суве кукавица кука:
кукај, али према своје главе 570
и још главе сеје буљоглаве!
Ал' ето ти онога човека,
'де се лати шуме и литица.
Како дође, нањга 'ука, дрека
од јејина и од кукавица; 575
ал' он ништа, већ секиру лати,
па њом десно и лево до'вати:
сада пљушту, сада грму јаку,
сада удри опета трњаку.
Куд погледа, у шта силан крну, 580
све се сруши о земљицу црну,
тешка мишка, а секира љута,
кр̏а, руши, крчи дивна пута.
«Уху, куку!» дивне тице вичу,
ал' све мало по мало измичу. 585
Већ дохака грму и трњаку,
па се крену пустом камењаку.

572—595. Вук Караџић поведе борбу против назадњака смело, беше у борби издржљив и победи многе противнике.

Сад још грђа кукњава и 'ука, —
он ни' бриге, већ 'вата пијука,
диже, спушта, бије, туче, мрска, 590
силни камен на све стране прска.
Та шта камен, све сама прашина,
с њом се титра под небом ветрина.
Све већ стене смрска и растури,
осим једне, тој се сад пожури. 595
Грдна, брате, беше стена ова,
а у њојзи грдна рупетина,
а у рупи једна грдна сова,
а у сове грдна главетина, —
та док би је бумбар облетио, 600
би се богме доста промучио.
Чудотвор се амо живо крену,
диже пијук, па удари стену;
пуче стена као гром да груну,
а из стене грдна сова муну: 605
ја помисли' да 'оће да бега,
али она управо на њега;
нуто среће, тек што она сукну,
а он ти је пијучином фукну;
она паде, ветру душу даде, 610
ако душу какову имаде.
Оде сова, брате, најстарија,
најстарија и најглаватија,
дика, понос, своји' другарица,
а царица свију кукавица. 615
Она паде, друге с' уплашише,
па на крила лака поскочише:
«Куку, хуху! О, невољо моја!»
издирала, па онда куд која.
Утекоше тичице убаве, 620
а нека и', веселе им главе!

596—621. Најдужа и најупорнија Вукова борба беше с Јованом Хаџићем; она трајаше 18 година и Вук се у њој јављаше с више чланака, док Хаџић после појаве Даничићева списа „Рат за српски језик и правопис“ потпуно не изгуби битку (1847).

Тек главате што нестаде куге,
али у час ето тице друге,
једна... друга... баш читаво јато,
али јато, брате, умиљато: 625
све славујн са Дрине и Саве,
са Неретве воде и Мораве,
и са Крке, Лима и Цетиње,
и са мора оне воде сиње!
Долетеше, одма' попадаше, 630
на јаворе дрва поседаше:
запеваше српску царевину,
српску славу, српску госпоштину,
и јунаке силне на стотине. —
Ал' и друге беше ту милине. 635
Кад чудотвор мишку силну крену,
па удари ту последњу стену,
онај део, што пута пречио,
оде у пра', побратиме мио!
Други само пуче, па с' отвори, 640
а водица изањ зажубори,
па потече бистра и весела,
нигда така ја не виде' врела!
Куд потече, замириса цвеће;
ниче цвеће свуд ми по обали, — 645
Србадијо, нуто дивне среће!
Амо брже потеци, навали!
Глете, браћо, ту рукотворину!
Глете, браћо, чудо и милину!
Глете, браћо, пута тог згоднога! 650
Глете тамо цвећа народнога!
Амо живо цвећу по'итајте,

622—634. Вуково скупљање народних умотворина изнело је на видик многе дивне песме из свих крајева српских; у јуначким песмама беху очувани спомени на српску прошлост и многе јунаке.

635—677. На овом месту Радичевић велича рад Вука Караџића, који оживе српску књигу, па и српски народ. Бранко жели, да се српска омладина из народних песама запоји љубављу према Српству.

па га с', млади, пуно накидајте,
да вам путем дивно замирише,
да вам срце за кућом уздише! 655
Напред, браћо, ето вам шенице,
на пут вама дивне брашненице!
Ето врела, ето воде дивне,
да уморно срдашце вам живне!
Чујте славље, чујте песме оне, 660
кад ви срце у недрима тоне,
да вам срце с места живо плане,
кад чујете изгубљене дане,
кад се песме с јавора заоре,
да што Србин учинити море! — 665
Пут раскрчен, горе њиме 'ајте,
'ајте горе, ал' се и сећајте,
коно красна пута вам огради,
па му руци прионите млади:
пољубите ону руку свету, 670
што разагна невољу вам клету.
Ноћ вам дође са Вука једнога,
данак бели, браћо, са другога:
онај мишку у гвожђе вам скова,
овај души вериге раскова; 675
а ко вели: он то није био,
Бог је тога давно већ убио.

Даље пођо', па виде' Авалу,
и по'ита' Сави на обалу.
Када тамо, чуда невиђена! 680
Уз обалу лађа притурена,
а у лађи возари лагуни,
та све они убави мајмуни;

670. Читајући овај стих, противници Вукови и Бранкови у срдитој немоћи злурадо говораху: „Видећемо, кога ћемо у руку љубити!“

672—5. Поређење између Вука Бранковића и Вука Караџића.

680—692. Као одани присталица Вука Караџића и као прави пријатељ истине Радичевић исмева оне противнике Ву-

весла њима дрво одабрано,
побратиме, то *јерје* танано;
крма беше дебела јерина, 685
а на крми једна страшна псина.
На крму се пас тај наслонио,
а очима страшно зажагрио,
развалио уста и чељусти,
па удрио у тај лавеж пусти. 690
Боже мили, та шта му је, шта је?
Куда гледа, на кога ли лаје?
Па погледа' крају и обали,
гледну' тамо, па ми се ражали:
виде' онде оног дивног Еља, 695
и још Ењa, њему пријатеља;
и још једна беше ту сирота,
брате мили, оно красно Јота.
Загрлили с', оборили главе,
па сузице роне украј Саве. 700
Кад и' згледа', онамо по'ита',
па и' 'вако млађане запита':
«Што плачете, што цвилите млади?
Какви су вас задесили јади?»
«О, јуначе, ћути, не говори! 705
Гледни само преко оној гори, —
красна ли је, ко јој се не диви: —
тамо, тамо наша мајка живи!
Ми би преко, ал' ево не смемо,
Боже мили, па да не плачемо!» 710
Но док тако ми ту говора'мо,
уједанпут страшна бука амо!
Ја ти брже онамо одпета',
кад ал', брате, два три магарета,

ков е, који из Војводине пређоше у Србију, дођоше у њој до лених места, па утицајем својим завођаху туђинске обичаје, а народњака Вука ружише разним потворама.

693—710. Године 1832. влада кнежевине Србије забрани уношење Вукових књига и употребу Вукове азбуке. То Радичевић приказује у слици: из Вукове постојбине протерана су слова његова: *Ељо* (Љ), *Ењо* (Њ) и *Јота* (Ј).

пуна штифла и пуна штифлета, 715
и шешира бечки' и фракова,
панталона и крути' кроглова,
и чивуцки' они' оченаша,
и мантила, дика бечки' снаша,
и кецова, забава јуначки', 720
и ти' страшни' купа карловачки',
рукољуба, на још *курацију*,
и *шпацира*, да све боље прија!
Ја и' виде' 'де право ка Саве
удесили дугоуве главе, 725
па повика' дичним соколовим':
«Ако Бог да са трицама овим?»
Ал' најстарије' уши нарогуши,
окрете се, да ме ногом бије:
«Знаш да носим ја *просвѣщеніе*?» 730
Сит га с' 'тедо онда да намлатим,
да му напред веље труде платим,
али за тим помислим опета:
та шта 'оћеш више од ћушета?
На тако и' отпратим очима, 735
а да видим што ће бити с њима,
како ће и' псина предусрести,
преко Саве 'оће л' и' превести.
Тек што дôше магарци на Саву,
пас и' спази, па приклони главу, 740
па им смерно на сусрет по'ита;
пољуби им ноге и копита;
јоште нешто говорити 'теде,
ал' магарци ни да га погледе,
већ скочише у лаћу лагуни, 745
а за њима псина и мајмуни;

715. штифла, штифлета (немачки), обућа.

717. кроглa (нем.), оковратник.

722. курацију, удварање.

723. шпацир (нем.), шетња.

734. ћуше, магаре.

ови веслим', пас приону крми,
па за'вати, при'вати и скрми, —
пресекоше воду и матицу,
уз Београд пригнаше лађицу. 750
Јоште виде', а за часак тили,
'де с' магарци тамо осилили,
укочили дугоуве главе,
па се бече и чаршијом славе.

Београде, мој бели лабуде, 755
ал' се јадан мене видиш туде!
А крај тебе до две воде 'ладне
чине ми се кô да плачу јадне;
не прскају т' поносне зидине
као од пре од веље милине, 760
већ се ето мимо тебе журе,
да што пре те јаднога прејуре,
да не гледе твоје луде муке,
твоји' јада, твоје веље бруке!
Ох, не бели са мунара вити', 765
ни с мечета они' поносити'; —
крвца дивна ту се просипала,
крвца тврди кам је пролокала,
кам се круни, камен се комада,
па све комад за комадом пада; 770
јоште мало, неколико часа,
па им нема ни трага ни гласа,
а језана и другога чуда,
да се сећа свак кô санка луда.

755—880. Налет Срба из Војводине у Србију Бранко сматра као велико зло, те приказује какав ће бити нови Београд према старом, како ће се народ под утицајем туђинске културе отуђити од својих обичаја и како ће се изгубити старо јунаштво. Младићка сатира Бранкова и на овом и на прошлом месту оштра је и доста претерана.

765. мунàра, торањ на турској цркви (џамији).

766. мечет, мошеја, џамија, турска црква.

773. јèзâн, молитва коју турски свештеник говори с мунаре.

'Де је тебе она Србадија, 775
пред којоме дркта Турадија?
'Де огњани онизи синови,
'де су твоји сиви соколови?
Ови овде нога уштапљени',
а по врату тешко увијени, 780
а на главам' капе калајбуће,
а у рукам' оно вито пруће,
што час тамо, час амо с' гибају,
па прутићем около шибају?
Ни зубуна, нити пеленгаћа, 785
кô што чине друга права браћа,
ни шубара, ни доколеница,
ни црвени' убави' капица,
ни долама, оне српске дике,
нити тока, јуначке прилике, 790
нит' о плећи пушак' и гуњева,
ни за пасом убојни' ножева —
ништ' од тога, само јад и руга,
и још оно: «Ваш покорни слуга!»
Слуга богме, али туђи' јада, 795
туђи' јада, туђи' накарада!
Ја млидија' да је већ одавно
потлачена она гуја љута,
што удари на Косово равно,
те ојади Срба по сто пута: 800
ја млидија' да је растурише,
да јој није ни потрошка више.
Али видим ево тужан сада
њену главу на сред Београда!
Она с' диже, па гледа да нађе 805
оно своје сирскано комађе,
да с' напије једа и отрова,
да започне јаде вам из нова,
да замагли ваше беле дане,
да позледи те зарасле ране, 810

781. капе калајбуће (у пошалици), цилиндри.
799. гуја љута: косовска несрећа.

да у крвци вашојзи заплива,
да вам мине посред срца жива!
Неће Туре више живе пећи,
ни са леђа вама кајше сећи,
ни на коље јадне вас набијат', 815
нити колом живе вас пребијат',
ни бацати о гвоздене куке, —
друге сада вас чекају муке!
Друге руке други отров праве
за вас, браћо, тамо преко Саве! 820
Па се отров преко воде краде,
да отрује вас евовде младе.
А мој Српчић кô без главе трче,
па се слади и његака срче;
он га срче, а 'вата га санак, 825
њему с' чини е се бели данак,
па сред купа, јада и чемера,
лаж не види да је и невера,
а не види 'де се гуја вије,
'де му гуја на сред срца седе, 830
'де му гуја врелу крвцу пије,
крвцу пије, живо срце једе,
веће спава сладак, сладак санак, —
ох, каки ће бити му осванак!
Када једном душмани ударе; 835
кад загрме топи и кумбаре;
кад он из сна отровна се прене,
па на љуто ограшје се дене:
'оће л' удрит' на душманску силу,
па кâ од пре збијат' у гомилу, 840
од једнога градити двојицу,
од двојице опет четворицу,
не плашит' се те јуначке муке
док је мача, докле трају руке,
па зла срећа кад десницу сруби, 845
дочекати шуваком и зуби,
шкргутнути, злотвора шчепати,
па зубима кô јање заклати —
дати живот у дивну замену,
а на славу српскоме имену? 850

Неће више, неће бити тако!
Биће чудо, ал' биће инако:
од сабље ће 'ватат' несвестица,
од кумбара чивуцка грозница!
Топи гуде, сабље позвекују, 855
а уз звеку Срби јадикују:
«Стани, стани, при'вати ме, друже!»
Овај бежи, онај за њим струже.
Српче јадно подобно ће бити
да душману бритку сабљу сити! 860
Неће бити соколова ока,
нити плећа кô стена широка,
нити груди као сињи камен,
кад удариш да истераш пламен!
Место раста, место оморике, 865
биће само трске и шибљике!
Ох, невољо, ао, вељи јаде!
Место оне поносите зграде
биће само два три прашка лака,
да се плаше од ветрића свака. 870
Доба клето, Бог нам те не дао!
Ој, Србине, куд си забасао?
Ао, јаде, ао, гујо љута,
иди клета, ох, иди му с пута!
Дајде, Боже, стрелу громовницу 875
да ударим ову отровницу!
Ао, Чубро, на што ли си стао?
Бог је теби гром у руке дао:
удри гују, ох, удари врага,
да му није међу нама трага! 880

Ово реко', дадо' плећи јаду,
а ономе црном Београду,
па удари' на неку ритину,

877. Чубро — човек с малим ушима, — надимак који је себи присвојио знаменити српски песник Сима Милутиновић Сарајлија, те се потписивао: Ч. Ч. Ч. — Чубро Чојковић Черногорац. Овај поклич Бранков затекао је Милутиновића на самртној постељи († 31 децембра 1847).

па отуда на неку лужину,
па лужином пођо' у напреда, 885
и сред луга намастир угледа';
леп ли беше сред лужине ове,
ал' сад не знам каконо зе зове.
Ја од пута бија' малко трудан,
малко гладан, а малко и жудан, 890
па се сетим красни' печеница,
намастирски' красни' посластица,
вина рујна и пребела 'леба,
и остала што гроцу треба,
па намислим у намастир, побро, 895
те се онде провеселит' добро,
наслагат' се, добро се налити,
па ондека баш и преноћити.
Живо дакле намастиру крочи',
док длан о длан, вратима докрочи', 900
муну' кроз њи', поред кујне муну';
у тај часак лаган ветрић дуну,
замириса са ражња пециво,
заигра се моје срце живо:
«Гуско, патко, срећо над срећама! 905
Благо оном ко се вама масти!»
Па потрчи горе ћелијама,
када тамо, како с' упропасти'!
Ја опазим црна калуђера,
што ме јутрос у јаму сатера, 910
па се брже до носа завијем,
и за ступац некакви се скријем.
Чудо ми је, да ме није чуо,
кад сам тамо ко луд домунуо:
ваљда га је збунило пециво, 915
што ће скоро на сто се донети;
ваљда оно рујно 'ладно пиво,
те ме отац не спазио свети.
Он 'одаше брзо крај ћелија,
ваљда ручак да му боље прија; 920
каткад стаде, па се маши бради,
осме'ну се, те ми је поглади,
па трч' даље. јоште зазвиждука,

ао, брате да големи' мука!
Он 'одаше и тамо и амо, 925
јако даље, јако мени ближе;
једном, брате, баш до стуба стиже,
та до стуба, 'де сакривен бија', —
ао, оцо, ујела те змија!
Већ помисли' е јадан погину', 930
ни се мако', нити тужан дину',
та од оне големе стра оте
мал' ми душа на нос се не оте!
Ох, у пакô да сам јадан пао
и ђав'лу се на рог натакао, 935
на већојзи не би' муци био
него онда, вишњи је убио!
Умр̏о би', мој премили друже,
да је тако потрајало дуже!
Ал' на срећу дође једна жена, 940
са њом беше и ћерчица њена;
грешно дете, тек од осам лета,
спопала је она рђа клета,
врућишчина, тешка болъезана,
и то од два, или од три дана. 945
Како дође, процвилела мати:
«Помоз', оче, молитву очати!»
Отац гледну јадно, боно дете,
погледа га од главе до пете:
«'Ришћанице, болест је голема, — 950
за њу нема на земљи мелема;
ал' не бој се, све ће добро бити,
само ваља с места очатити
а молитву вељу горопадну.»
Ово рече, лати ћерку јадну, 955
— — — — — — — — —
Па се онда секире осетим,
и одозго доле у двор слетим;
онде један баш је дрва секô;
ни поздрави', ни му штогод реко',
већ ти њега за секиру брже, 960
а момак је од мене отрже;
он не знаде, шта је ни како је,

само виде бесно лице моје,
па помисли, какова сам луда,
може одањ триста бити чуда, 965
те ме дивно ушицом до'вати,
и о земљу пола мртва спрати.
Онесвесну', ал' шта после беше,
шта чинише, куд ли ме однеше,
ја од свега ништа не знам друго, 970
до да лежа' у несвести дуго;
па кад једном опет дођо' к себи,
да никога украј мене не би
кром горице, камења и ноћи,
сам ту самцит без сваке помоћи. 975
Ал' не беше ни требе никаке:
ја устадо', ноге бе'у лаке;
онда гледну', каква ми је глава,
ал' и она здрава и читава:
ударити што поднесе снага, 980
па од ране ни бола ни трага,
дивна чуда! Али баш најпосле
да не беше све то санак досле?

Ово реко', па се лећи спрема',
јера ми се нешто позадрема. 985
Но док место ја тражи' по мраку,
гледну малко небу и облаку,
ал' кад виде' саме облачине,
а звездице те баш ни једине,
падне на ум нојца некадашња, 990
што бијаше ка̂ ова садашња,
и песмица што је онда пева',
та са брда оног Магарчева,
па запевам од прилике 'вако
(чула нојца, сад нек чује свако): 995

974. *кром,* окром, (реч из Војводине), осим.
976. *тре́ба,* потреба.
990. Ово је она ноћ, коју је Радичевић опевао у „Бачком растанку", — ноћ весеља бачкога, ноћ лепих, напредних разговора омладинских.
992. „Бачки растанак" — спеван на три године пре „Пута".

«Тамо ноћна, без звездице тамо,
шта кроза те тако сија амо?
Кажу ето сунца огрејана,
да донесе нама бела дана,
а мени се млађаноме чини, 1000
као мачак ноћу на сланини,
кад што шушне, а он од стра̂ скочи,
па кроз таму засјају му с' очи!
Ој, давори, учитељи клети,
да чудне сте и дивне авети! 1005
Пола мачке, а пола сте људи,
лика љуцка, а мачије ћуди!
А те избе и за књигу клупе
ништа друго нег' мишије рупе,
па по ваздан срце вам уздише, 1010
да из ђака начините мише!
Псуј и карај, па на мацке вуци,
па и' онде ка̂ скотове туци,
да свак од њи' дркће и трепеће,
када госа крај њега прошеће! 1015
Ој, мачкови, скотине несите,
јесте дивне, јесте племените!
Ви мишева своји' не би јели:
крв и мозак само пити 'тели!
Лепо ли би знали како ваља 1020
од човека правити богаља:
«С књигом свани, с књигом и омркни:
седи, бубај, па на књизи цркни!»
Ал' скочити у Дунаво 'ладно,
ту поврнут' своје здравље јадно, 1025
заметнути шешану на плећи,
па у гору у ловак потећи!
Ту вас грдна спопаде љутина,

1004—43. Оштар начин, којим Радичевић нева о ондашњим учитељима, може се објаснити, па и правдати, жалосним стањем тадашњета школовања. Настава је извођена у калуђерском духу, у школи је негована понизност, а забрањивана и најмања слобода у оделу и понашању; за сваки нетуп тешке казне и грдне псовке.

па лајасте кô на ланцу псина, —
псина лаје, али кућу брани, 1030
ал' ваш лавеж 'оће да са'рани.
Ведро лице и слободно око,
права кичма, глава на високо,
и још они дивни разговори:
«Ето свиће, ето зора зори!» — 1035
ту вас, ту вас стаде веља дрека,
као жâба на славуја крека, —
жабе луде деру се и труде,
да славуји зоре не пробуде:
слављи поју, зорица се бели, 1040
данак јасни од нојце се дели,
сунце сјаје, ритине се пуше,
а по глибу жабетине гуше!» —
Ту умуко', пруђи' се у траву;
скидо' камен са срдашца свога, 1045
скидо' камен, мето' га под главу;
склопи очи, ао, јада мога,
уједанпут страшно чудо ново —
ал' за сада доста је и ово.

1847. мар.

Натписи.

I

Ал' се ..ша туђа 'леба слади,
и прија му, да кљусета товна!
Али кљусе 'оће и да ради, —
ради, стење, а све лете.....!

II

Пре међ стоком беше брада
у самога јарца,
али чуда — ево нађо'
с брадом и магарца.

III

Миле ђипа, 'оће да *утуче:*
мируј, море, изешће те *Вуче!*

IV

Ал' ваљане ми имамо главе:
штета само, што су нам без главе!

1847. 11. мар.

III, 1. *Миле* — Милош Светић: тако се потписивао на својим радовима Јован Хаџић; *утуче* — Милош Светић давао је својим одговорима Вуку Караџићу име Утук.

II

О, песме моје, јадна сирочади,
децо мила моји' лета млади'!
. . . . . .
Све нестаде, што вам дати справља
у трајама отац вас оставља!

На Мораву.

Ој Мораво, што би без Србиња,
што би Србиљ без срца јуначка,
што би јунак без деснице руке,
што би рука без те сабље бритке,
што би сабља без вешта ковача, 5
што би ковач без тог тврдог гвожђа;
што би гвожђе, да г' у брду није;
што би брдо, да му горе није;
што би гора, да нема дрвета;
што би дрво, да не има лишћа; 10
што би лишће, да му тица̂ није;
што би тице, да им песме нема;
што би песма, да од срца није;
што би срце, да младости није;
што би младост, да милости нема; 15
што би милост, да девојке нема;
што девојка, кад јој венац узму;
што би венац без љупкога цвећа,
што би цвеће без те росе сјајне,
што би роса без горице беле, 20
што л' горица без брата сунашца,
што би сунце, да му неба нема!
Што ћеш, песмо, што ћеш, срце моје?
Далеко је ведро небо твоје!

Њени јади.

—

«Сини, зоро бела,
сини, слатка селё,
а ти сунце грани,
кô никад до селе!

Та данас ће, данас
драги моји доћи!
Брже, драги, брже,
дане мој у ноћи!»

И зорица сину,
и сунашце грану, —
она узе суде,
оде низ пољану.

И већ ето стиже,
на ту реку ледну;
око јој се оте,
уз матицу гледну.

«Боже, што то плови,
и све амо ближе?
Ко је, Боже, ко је?
Већ до брега стиже!»

Гледну, — он је!...
Ао, њени' јада!
«Боже, страшни Боже!»
повриснула млада.

Онда затрепета, 25
па с обале клону,
те драгоме своме
у водицу тону.

Берачице.

Живо вежу берачице младе,
живо вежу млада винограда,
живо вежу тананим шеваром;
ал' им једна друга заостаје:
косу реже, њом виноград веже; 5
коси својој ти'о проговара:
«Косо моја, негда дико моја,
докле драгог на свету бијаше!
Њега неста, моје дике ш њиме,
ајде, косо, ајд' и ти са њиме!» 10

И већ среза, и косу повеза,
па на земљу клону у крај члана;
а сунашце тону у запада:
дође доба, да се иде дома;
зову цуре своју другарицу: 15
«Устај, друго, устај, наша туго!!
Ма што јој је, те се не одзивље?»
Спава, мисле, па да је пробуде,
иду, буде, ма им муке луде:
срце њојзи у недрима стало, — 20
она оде за својиме драгим.

Два камена.

Беле роде одлетеле,
собом драго њој однеле,
ох, далеко, предалеко!
Кад је пошô, драги рекô:
«Кад се врне бело јато, 5
ето мене назад, злато!»
И назад се јато вије,
ал' међ њима драгог није.
Пита мома бело јато:
«Куд се дете моје злато?» 10
Бело јато говорило:
«Твоје злато некад било!
Не надај се њему млада:
друга њега грли сада!»
Кроз срце је уд'ри стрела, 15
затрепета мома бела,
на колена о тле паде,
па ми студен кам постаде.

Студен камен красан бео,
нико бељег не видео. 20
Ал' те сузе, што јад био,
и срце јој узантио,
макоше се, помолише,
из камена ударише:
читаво се врело створи, 25
па травица зажубори,
те крај стене и крај горе

стиже тамо мимо дворе,
'де неверни њезин мио
друго чедо огрлио. 30

На истоку сину зора,
он из свога шетну двора;
шетну здраво и весело,
зачу жубор, спази врело:
„Окле тако, водо драга?“ 35
Па с примаче, погледа га,
како тече, како с' вије,
међ цветићи како с' крије,
како шапће и жубори:
„Пи ме, пи ме!“, канда збори. 40

Он се наже, пити оде,
ал' тек што се напи воде,
за срце га туга 'вати,
не мож' дома да се врати.
Оде гледат' бистро врело, 45
како тече невесело;
за водицом вода гони,
кô да неко сузе рони;
вода јечи и жубори,
канда цвили, канда кори. 50
Све му срце јад поплави,
ново драго заборави,
заборави бела двора,
њега нагна уз извора.

И уз извор живо шета, 55
ал' што даље, већа сета.
Врело јечи и жубори, —
чини му се, драга збори:
остављена тужи, кара,
канда милост преговара. 60
„Прости, прости!“, кликћућ' рече,
и све брже напред плете.

Већ је близу, и све ближе, 65
већ до злата свога стиже.
Ту га снага сва издаде,
он крај драге своје паде,
већ загрли кам студени,
па се и сам окамени. 70

Јоште стоје загрљена
тамо, брате, два камена;
још из кама вода бије,
још уса'ла никад није;
ал' кад вода та уса'не, 75
невере ће да нестане.

Убица у незнању.

—

„Јарко сунце ено седе,
даље му се већ не 'теде,
за горицу чарну паде,
а тако ћу и ја саде.
Ту на брегу тиј реке, 5
сред травице ове меке,
падај тело, па с' одмори,
док зорица не зазори!»
Тако путник трудан рече,
ал' како је пусто вече, 10
не даде му срце мира,
'оће мало да посвира.

Узе врулу, свират' стаде,
дивне гласе врула даде;
једва и' је ветрић стекô, 15
па и' узе собом преко:
преко реке, преко воде,
на 'ну страну ш њима оде.
Једна мома тамо била,
баш водице за'итила, 20
пошла дома, али саде
гласе слатке слушат' стаде

И све лепше врула свира,
већ у срце мому дира.
Ох, куд оде, вруло клета! 25
Ето мома затрепета.

Гледа путник околине,
баца врулу од милине,
оде певат' танко гласно:
„Јао, небо, ал' си красно! 30
Јао, реко, брдо, доло,
јао, горо наоколо;
јоште једно чедо, јао,
па би овде и остао!»

Тако путник, мома слуша, 35
запламти јој млада душа.
Ох, ти силни, моћни Боже,
тела б' дома, ал' не може!
Ао, среће и несреће,
она о тле суде меће! 40

Ал' све песма умилнија,
умилнија, све силнија.
Она шеће реци ближе,
већ до на крај брегу стиже;
слатке гласа слушат' стаде, 45
слуша, слуша, ао, јаде, —
брег с' одрони, мома клону,
па у воду 'ладну тону.

И зорица небо кити,
а наш путник даље 'ити, 50
весео је, певат' стаде.
што учини и не знаде:
не зна да је мому, јао,
синоћ у гроб отпевао.

Одломци.

СОНЕТИ

—

VI

Кад се пробуди', још је било рано,
у истоку се зора веће развила,
из њенога руменога крила
још бели данак не беше ограно̂.

Према мном лице зоре умиљано, 5
но мисо̂ моја није онде била,
по јучерањем дану се је вила:
ја гледа' лице девице љубано.

Око сјајно, чарне миле власи,
обрашчића, усничица краси, — 10
дево, дево, да л' ћеш бити моја?

. . . . . гле већ плану,
бели данак земљици ограну, —
срце моје, ти си без покоја!

VII

Нада мноме лисни' дрва своди,
дугачко им се већ отеже сена.
Надо моја, ваљда ниси пена,
која чезне, теке што се роди?

Десно, лево мене нога води, 5
куд ићаше јуче прељувена;
сунца јарког веће зрака блена
за горицу чарну доле 'оди.

Чу ли, чу ли, штано онде шушну? 10
Лагана л' је онде миле нога,
да но прође мимо драгог свога?

Ветар лаки несташно то пушну,
суви листак с дрвета обали, —
само наду нека ми не свали!

VIII

Вече дође, ето мене туна:
у то доба, 'де јуче бијаше,
ведро небо кō јуче стајаше,
сјајно сунце кō јуче без труна.

Кито строма и зелени жбуна, 5
обарајте лисне гране ваше,
једном она пода вами сташе,
нема више ње сад, нема туна!

Кад би' знао, 'де је она саде,
да јој кажем срца мога јаде, 10
мога срца заљувени плам!

Свето место, јако што ја газим,
сваки данак којено полазим,
камо оде богиња ти, кам'?

24./3. и 25./3. 1844.

Српско момче.

—

Ти свиленоруно иди стадо,
као пре те немам више радо;
немам гласе танке вруле јасне,
клепетуше немам радо гласне,
нити врела лако жуборење, 5
ни цветића миљано цватење,
нити 'оћу с вуком бити боје:
ово, брате млађи, нек је твоје.

Кроз облак прашни 'дино коњи вриште,
пушчана зрна наоколо пиште, 10
'де оштри мачи пламенито звече,
мој отац напред силно врага сече, —
онамо ићи таки њему 'оћу,
слободе врага бити му помоћу!

Немој плакат', драга мати мила, 10
јер у мени лежи дивна сила,
крепко срце, ноге, руке здраве,
идем, мати, да наберем славе;
идем, мати, с врагом да се бијем,
душманина злобну крвцу лијем. 20
Врази сужну домовину тлаче, —
чујде, мати, како она плаче!
'Оћу богме одрешит' јој узе,
'отрти јој тешке беде сузе:
'оћу ићи у слободе бој, 25
макар живот изгубио свој!

Ено чета браће амо стиже,
како ми се душа силно диже!
Збогом, мати, збогом, брате драги!
Чувати ме 'оће Боже благи. 30
Идем врагу злобу да наплатим,
као јунак да се дома вратим.

27. 4. 1844.

Моје сунце.

На небу ми једно сунце сјаје,
дању сјаје, а ноћу залази:
ти си, отац, моје друго сунце,
које мени никад не залази.
Некада сам имô јоште једно, — 5
зрак је његов већ одавно седнô:
мајци срце у груди не бије,
тавна земља њу одавна крије.
Ти и братац, то је сада све,
штоно оста срцу мом од пре. 10
О, моје срце певањем се жари,
и теби мисли с тим да благодари:
о, не мож' бити, не мож' никад ово,
јер слабачко је врло пева слово.
Твоја добра — као сунца свет, 15
моји певи — кâ мирисни цвет:
сунце сјаје, сунце живот шаље,
цветак мири, али ништа даље.

3/7. 1843.

Туга и опомена.

1.

Одавна већ су ошли крути мрази,
долине, брези нису више седи,
по цвећу нога свуда теби гази,
зеленило ти око свуда гледи,
злаћано јутро одонуда лази, 5
красоте своје ни мало не штеди:
у твоме срцу све то радост буди,
у моји тужну невеселост груди.

2.

Малене тице превесели звек,
у лиснатоме што се гају крије;
немирна врела жуборећи тек,
по шљунцима шареним што се вије;
малене челе зукајући јек, 5
из цвећа штоно меда сласти пије:
све то је лепо, но је лепше било,
кад моје око није сузе лило.

7.

О, драга душо, узми цветак нежни,
он нежан јесте, као што си ти:
на врелу, 'де се диже предел брежни,
'де први пут смо видели се ми,
из образа твојих румено-снежни, 5
'де први пут ја сласти неба пи',

'де први пут ја ока виде' бај, —
ту изникô је, мила моја, знај!

13.

Код мене кад си, мило злато моје,
големи онда вас имадем свет!
Далеко кад је од мене лице твоје,
залуду небо шири звезда слет;
красоте залуд лисна гора своје, 5
ветрића залуд шапће лаки лет,
узалуд цвета онда цвеће разно, —
кад све је онда, све је мени празно!

14.

И ако сам евовде штогод крива,
кривицу моју 'оћу да ти платим:
све пољупце, што њему ја дарива',
ја 'оћу теби редом да и' вратим;
све притискаје, чим га притискива', 5
и теби не ћу, злато, да закратим;
још додаћу ти велику мложину,
да само скинем са себе кривину!

16.

О, лепи ви говора њена бајн,
кад седели смо 'вако обадвоје!
О, њеног ока љупка красни сјаји,
у око када падасте ви моје!
О, слатки, слатки наши загрљаји! 5
Живота млада красно доба моје,
на небо ш њом си од мене отишло,
на твоје место лоше ми је сишло!

17.

И кад је дошла недељица света,
полутину већ премерио дан,
ја ш њоме онда на поље пошета',
свој лисни гај 'де шири сунцобран,

'де играјуће нико нас не смета, 5
'де јато тица гласни држа стан,
'де врела око види жуборећа,
и лепошарна 'дено расту цвећа.

18.

Ветрића тада слушали смо зук,
и гледали смо, како умилно брује
по валовима кристалнога врела,
на сувом листу, што је зима снела.

20.

Малени' тица лик је тада стао,
и вир је уставио жубор свој,
немирни ветрић смирио је крило,
милине гласа свашта је ту пило.

22.

Ал' на једанпут бурни ватар пу'ну
и све ми руже мало не оду'ну!

29.

Са неголеми' ту се стена слива
умилно његов жуборећи пад,
на обала му 'декоји почива
ветрићем љуљан њежан цветић млад;
мложина липа лепо га покрива, 5
и доле шиље благодатни 'лад,
а водице му стакловидно клизе
и вијају се чак доле до низе.

30.

И даље њему вода иде туда,
на путу красни налазе се жбуни,
и прерадосно чекају га свуда,
и поздрављају млогобројни кљуни,
и даље врело мили којекуда, 5

а међу собом цвеће се нежно буни:
са њим би оно даље ићи 'тело,
кад би само од зефира смело.

31.

Са свију страна друга врела лете
заједно ш њим, да стигну реке шир;
кристална с' вода једна с другом плете
и чини један повелики вир;
дубоке реке на сусрет им, глете, 5
одонуд умилни гледи мир
и своје чисто њима шири недро
па целива њи'ово лице ведро.

32.

А преко реке подижу се горе,
а преко гора, гледај, какав шар!
Вечерно када сунце простре море,
облачак никак' не квари му жар.
О, сретно гледај оно сјајно море, 5
о, гледај, око, дивни неба чар!
Последњи зрак већ дана ено тоне,
а траве витке сјајне сузе роне.

33.

А траве витке сјајне сузе роне,
свечана лежи свуда тад тишина;
славуја само слатки пој звоне
из зелени' лиснати' дупљина.
У море сласти теби срце тоне, 5
по груди тајна 'оди ти милина,
из уз'ићена ока света суза
низ образ доле теби туда пуза.

36.

Већ густа с' магла јутром започела,
на земљу мраз је веће падо крут,

зелено лишће јесен је однела,
и голи диза небу дрво прут:
ка месту давна остављена врела 5
једаред ја пред вече узе' пут;
менека тамо не знам шта је вукло,
а срце моје необично је тукло.

37.

На врела дођо' тако ја водице,
залуду тражи моје око цвеће:
претужно стајаше му обалице,
кô да се никад више дићи неће,
ни једне гласне не беше ту тице. 5

38.

Ја гледа' онде лишће отпаднуто,
по њем је ветрић играјућ' се душкô,
а лист је гоњени претужно шушкô,
разасипајућ' веће разасуто.
И тај је звук ми душу такнô љуто, 5
у мени срце задркта се мушко,
у души ми се питање то роди:
ко зна међ' живим да ли она 'оди?

39.

У мени срце једва што је тукло;
красоту око не гледаше плама
вечерње небо штоно је обукло.
Пред њиме беше светла нека тама,
и тавнило је свет ми то одвукло, 5
баш цео свет, и оставило ме сама.
Грдоба празна, ја у њој зрно прâ, —
големи, језни мене прође стрâ.

42.

У мрачност лепи зраци ти тонеду,
у срцу мени сјати почињеду!

43.

Код кућe нађо' лице материно
и оца мила и љубезне браће.
Виђења новог дивна ти милино!
Све здраве видим, срце друго шта ће? —
О, ноћи блиске сјајно тавнило 5
на земљу красно доћи твоје кад ће? —
Тавнина дође, одо' драге кући,
и срце моје 'тело ми је пући.

44.

Ње више нема, то је био звук.

45.

Тек сад ми души оно беше јасно:
на извору штоно онда ћута,
у кући ја разумео сам ласно,
да онда њу ми згуби смрти крута.
Тек сад знадо', али здраво касно, 5
о чему доста мислио сам пута,
но да сам знао ово јоште тад,
тек дужи би ми био срца јад.

55.

Небу брзо ја погледа' горе,
куд је рука показала миле,
нада мном не виде' сјајно море,
не беше звезда, ноћи ту, ни судбе силе,
да крене њих и снег и младе зоре, 5
да справи мени опет лице миле:
небо ведро, снеге и керове
виде' само и моје другове.

56.

„Устај, море, да идемо дома!“
рече један мени веселоме.
Ја устадох, па за њима ôмâ —
слатки сапак све те преда мноме;

о како се радовах веома, 5
драги санче, тада са тобоме!
Како онда, тако сада исто,
све пред оком стоји мени чисто.

57.

Ја јој видим косе расплетене
по лабудни' пливати рамени,
румен-усне, образе румене,
видим снежни њезин врат милени,
очи благо на ме управљене, 5
очи доле, па говоре мени:
„Живи сретно, па не тужи више, —
анђели ме лепо удомише!“

13./8. и 25./12. 1844.

Перивој.

На мом срцу песме дојим,
цео дуги данак појим,
труда мени није жао,
перивој сам подигао;
млоги цветови ту круже 5
лепоту од једне руже, —
та си, мила, ти!

Јоште ноћу песма оде
ведра неба дићи своде;
звезде сам ја покупио, 10
с њима небо накитио;
сјајне звезде наоколо
прем даници сјају тмоло, —
та си, мила, ти!

Цвати, цвеће моје драго, 15
што сам дању ја наслагô!
Сјајте, звезде, сјајним зраком,
што ја дигô ноћи мраком:
све за срце ту макоје, —
ружо, данице, за моје, 20
за ме, мила, ти!

9./1. 1845.

Кад млидија' умрети.

—

Лисје жути веће по дрвећу,
лисје жуто доле веће пада:
зеленога више ја никада
видет' нећу!
Глава клону, лице потавнило, 5
боловање око ми попило:
рука ломна, тело измождено,
а клеца ми слабачко колено:
дође доба, да идем у гроба!

Збогом житку, мој прелепи санче! 10
Збогом зоро, збогом бели данче!
Збогом свете, некадањи рају, —
ја сад морам другом ићи крају!
О, да те тако ја не љубља' жарко,
још би гледô твоје сунце јарко, 15
слушô грома, слушао олују,
чудио се твојему славују,
твојој реци и твоме извиру —
мог живота вир је на увиру!

О, песме моје, јадна сирочади, 20
децо мила моји' лета млади'!
'Тедо дугу да са неба свучем,
дугом шарном да све вас обучем,
да накитим сјајнијем звездама,
да обасјам сунчаним лучама. 25

Дуга била, па се изгубила,
звезде сјале, па су и пресјале,
а сунашце оно огрејало,
и оно је са неба ми пало!
Све нестаде, што вам дати справља':
у траљама отац вас оставља!

1845.

Песма

СВОМЕ 30-ГА НОВЕМБРА 1845. УМРЛОМ

БРАТУ СТЕВАНУ.

—

Красно доба беше прамалеће,
после кише бурне тихо доба;
ми у поље изиђосмо оба,
па гледасмо оживљено цвеће.
Око твоје тада беше чисто, 5
лице свеже као цвеће исто,
ал' поред пута тополицу једну,
оборену олујом, ти згледну;
на гранама листова ту пуно;
дуб изнутра са свиме иструнô: 10
„Аџо брате, ето мога здравља!
О, не веруј моме свежем лицу,
што иструли више с' не понавља, —
гледај, брате, моју судбиницу!“
Твоје лице, као после ноћи 15
кадано се зорица зажари,
ко би рекô, да ће с' у немоћи
у бледило скоро да поквари!
Ко би рекô око твоје сјајно,
да је сјање огња крајно, 20
кад с' у један пламен скупи ноћу,
па засјаје том последњом моћу;
рекао би да ће сад изнова
букнут' сила пређашња његова —

пламен сине, пепô скрије жар, 25
па за мало пепô је све и гар.

Једна речца јошт' ми, брате, гуди,
из љубавни' што т' истече груди!
Ми сећасмо један до другога,
болан брат до брата боланога: 30
«О, ако мора један ту од нас
оставити овај света крас,
ако умреш, ако ја оздравим,
ја не умем песму да ти справим:
живи, брате, у гроб идем ја, 35
живи, брате, опев-ај ми пра'!»
То ти рече у јесење доба,
тад бијасмо у животу оба,
пролетна ти не дочека дана:
тебе згуби тиха бољезана, 40
попи лице, попи око драго,
попи тебе, о млађана снаго!

Кад мора те земља да покрива
тако млада, а тако зелена,
зашто копљем посред срца жива 45
не чу' тебе, брате, убијена?
Борећи се за дом, за огњиште,
заш' не проли крвцу на бојиште?
Не би око сузама потекло,
не би грло јао мени рекло 50
од голема, преголема јада,
не би, брате, не би, брате, тада!
Јуначку би т' рану целивао,
на освету тада се дигао,
до'ватио мача пламенога, 55
потерао тог убицу твога:
па ол' би двојицу скрио тај гроб лађан,
поред брата лежô братац млађан,
ол' би певô крваво бојиште,
како јунак ту јунака коље, 60
како коњи тлаче, како вриште,

а на бојно јунак пада поље,
осветитељ како мача 'вата,
како братац замењује брата!

Брате драги, цвете мојој души, 65
мало цвета, клону, па с' осуши!
У књигу те мећем житка мога,
житка мога, брате, млађанога!
Читам књигу, па се онде смијем,
'де су места житка веселога, 70
а 'де тужна, онде сузе лијем;
а кад дођем чатећи на твоје,
кишом груне братско око моје.
Заш' ти зађе данак тако рано, —
та теке је, велим, био сваňо! 75
Па узмем гусле, па узмем гудало,
па запевам, што ми је нестало,
песму тужну, песму пуну јада,
певам увек ка̂ и ову сада.
Мучи сада, срце моје пуно, 80
мучи и ти, о гусала струно!
У потаји ружа млада цвала,
у потаји, па је и опала;
за мирис јој нико ту не знао,
све нестало, а трн је остао, 85
па забо̂ се у срдашце моје,
тужни оче, и у оно твоје:
љута нама, нама тешка трна, —
лака теби, брате, земља црна!

Дете слабо момком ојачало, 90
момка жарке песме послушало:
„О, лепе песме!", рече пун весеља.
„О, певај даље!", твоја беше жеља.
И даље, брате, тада сам певао,
срце теби младо забављао. 95
Ја певам и сад, о ти горка стрело!
Моја песма теби је опело!

Ал' само ти, о песмо пуна јада,
штоно певам ја уз гусле сада,
ти само живи, док врело извире 100
без имена па докле утиче,
докле врула узјече, па докле умире,
љубичица докле, докле ружа ниче,
докле она ниче, цвета, па уњива,
док се јасно сунце у запад сакрива! 105
О, сунце онде у за'оду јасно,
ала сјајеш на ме амо красно!
Скоро ће ти дивну светлу моћ
да покрије ево тавна ноћ!
Ал' ћеш опет сутра ти устати, 110
па ћеш таму ноћну разагнати.
О, кад би, кад би разагнало тад
и големи срца мога јад!
О, кад би само светла твоја сила
донела ми натраг брата мила! 115

Гроб те млада онде крије таван,
покров твој је, брате драги, траван,
нада травом један крстић мали,
друго ништа да те свету хвали.
Сама нарав нема ништа туда, 120
да се око задржи од чуда.
Да је само туна једна гора,
само вода бистрога извора,
једна само стена поносита,
и од дрва на њој дивна кита, 125
о, да има само ту пастира,
да по нашки у врулу засвира —
гору, врело, твој, пастиру, глас,
стено лисна, радо он има вас!
Заш' вас нема поред себе воће, 130
зашто амо у туђину дође?
Оно место на Дунаву силном,
са ономе горицом умилном, —
оно, брате, беше место за те:
дани твоји, извори његови, 135

процветали, брже увенули;
дани твоји, меки вруле звуци,
зајечали, таки нестанули.
О, око, што си онде за брдашце
залазити видело сунашце, — 140
око бајно кано сунце сјајно,
зашто с' ниси онде заклопило?
Не би сад ми тако тешко било!

11./5. 1846.

Писмо у стихови.

—

Ево теби пребелога стада,
осамдесет има му комада,
узми, побро, на сајам га гони,
све распродај, ништа не поклони!
За овчицу сваку без разлике 5
ишти до две пребеле цванцике;
а кад десет за белце растуриш,
ваља једну у тор свој да сјуриш;
а за малту, што се 'дегод плати,
све ће теби побратим да врати. — 10
«Ој, чудне књиге, шинула је гуја!
Чудна стада, надро га вуја!
Сада блеји, сада опет лаје!
Шта је ово, амана ти, шта је?»
Ништа, брате, све сама чудила, — 15
ако 'оћеш, оно и лудила!

У Бечу 18. (6.) дек. 1847.

Бранко Радичевић,
Landstrasse, Ungargasse 442.

. . .

Ово је писао Бранко свом пријатељу Кости Вујићу, пославши му 80 комада својих књига, да их распрода.

Петру Петровићу Његошу,

владици црногорском.

—

Ој, владико, Црној Гори главо,
наша дико, наша веља славо!
Ево тебе једне књиге беле,
чеда мила моје крвце вреле, —
крвца врела, а чедо несташно, 5
на веселье свако је попашно,
а душа му и ноћу и дању —
сваку празну разбити лубању.
Ох, опрости, ако с права пута
кад и када млађано залута! 10
Та боље је спреда оберучке,
него страга ударити мучке!
Боље чедо и пређаволасто,
нег' богаљче и слепо и кљасто:
да уз туђи корак на'рамљује, 15
да га туђа рука за'рањује!

У Бечу, 7. јан. 1848.

Ову песму послао је Бранко владици с првом књигом својих песама.

Јуриш, Србе!

—

Коња, Србе, па узјаши,
лати пушку, те потпраши,
а потргни сабљу голу:
диже злотвор главу 'олу!
Јуриш, Србе, јуриш море
на Мађаре, на злотворе!

Пружи руке, пруж' 'Рвату,
пружи, Србе, своме брату,
па 'ајд' јуриш, те напреда, —
шта се сложној браћи не дâ?
Јуриш, Србе, сеци, ломи,
па Мађару рог саломи!

И пре га је Србин био,
па га увек и надбио,
на груди му клете клекô,
на челу му дуван секô, —
јуриш, Србе, кô некада,
јуриш, јуриш на њ и сада!

Што нам пашче на пут стаје,
што ли на нас режи, лаје?
Јуриш, брате, сеци, туци:
бесна пашчад — исти вуци!
Јуриш, јуриш на злотворе,
да ти име не оборе!

Место Јован Јанош веле, 25
место Глиша Гергељ желе,
место Паја Палчи ишту,
од Стеве ти граде Пишту —
јуриш, Србе, јуриш, брате:
тâ срамота није за те! 30

Још се ето Мађар тужи,
што мађарски поп не служи,
и куне се по татарски,
да ће бити све мађарски, —
јуриш, Србе, удри змију, 35
пусто ли је дигла шију!

Јуриш, Србе, крочи, теци:
'де га нађеш, ту га сеци,
све тамани до једнога, —
нема теби туна твога! 40
Јуриш, Србе, све су змије:
у Мађара вере није!

1848.

Безимена.

— ПОЧЕТАК ДРУГЕ ПЕСМЕ —

1.

Тандр! Тандр! 'ука, лупа:
сад ће дивно чудо стићи,
и гле напред једног ћупа,
а за њиме све лончићи.
'Ука, лупа... враг би црка̂... 5
сваки од њи' затандрка.

2.

Какви Срби, гле и сада!
„Какви...“ не знам шта зборише. —
„Илири смо од некада,
красни синци, те сувише: 5
наша мајка јесте *ила*,
а то мислим већ је сила“.

3.

Свет се стрча, слушат' стаде.
Сви се диве, сви се чуде,

Из овога одломка, очуваног у писмима Даничићу, види се да је Бранко овим спевом хтео исмејати Србе присталице илирскога покрета.

2. 5. *ила* (турска реч), превара.

јер не знаше то до саде;
али ето једне луде,
међу лонце штапом наже, 5
да и' здруцка, да и' смаже.

4.

Једна бака виде муку,
мудра беше, мудро поче,
истрже му штап из руку,
још повика: «Не дам, чоче,
не дам тужна лонац' грват', 5
та у што ћу пасуљ кват'?...

1848.

Луда Бранко.

1.

Големо је пусто место,
куће лепе и високе,
а дућани свуд у често,
да напариш жељне оке:
истурили сребра, злата,
свиле, свите све на врата.

2.

По улица' каменити'
свуда силан народ срља:
црни, бели, поносити,
суви, товни, пуни прља,
здрави, кљасти, голи, боси, —
сваког некуд ђаво носи.

3.

Ту ћеш наћи накићени'
лепи' мома, лепи' снаша,
има нешто и поштени'...

4.

Насред града кула вита
подигла се ћа до неба:

Од великог сатиричног спева „Луда Бранко" сачувани су само ови одломци, опет у Бранковим писмима Даничићу.

крај ње црква поносита,
за молитву како треба,
дивно чудо од камена,
а по ваздан отворена.

5.

Ту долази стара бака,
да јој греје Бог опрости;
ту долази мома лака,
па се моли у милости:
да јој брже пошље драго, —
да ће доћи, зна занаго...

16

Цури беше име Лиза,
лепотом је Бог накити;
од некуда ту из близа...

17.

А момак јој од некуда,
'де су људи као вуци,
под оружем иду свуда, —
да и' видиш кâ 'ајдуци,
а ношња им скоро така
какова је у Турака.

18.

За то из свог завичаја
овамо се млађан сломи,
да сред бољи' обичаја
срце младо припитоми,
да на пусту себи славу
наспе мозга пуну главу.

19.

Јер овдена свуд улицом
кано река мозак тече,
да га можеш грабит' жлицом, —
бар му тако многи рече...

21.

Српчић прими савет мудри:
старо ру'о са се смиче,
па на себе друго уд'ри,
чим се прави људи диче, —
у штруфле се дивне стера,
лати фрака и квекера.

22.

Ој квекере, ао фраче!
Кад вас видим, ношњо лепа,
од мила ми срце скаче.
Јер ви чојку дасте репа:
'де уделит' Бог не може,
људска мудрост потпоможе.

23.

Та да свега баш нестане,
што смозгасмо ми до јако,
само да нам вас остане,
ао квêко, ао фрако,
па нам оста слава лепа,
док под небом има репа!

96.

„Шта је ото?", он запита,
али чедо ни бригеша,
већ устаде, на њ по'ита,
још прозбори срдна сеша:
„Господине, молим ко сте?
Ја не примам такве госте."

97.

Што би даље, није ствари;
за то песма о свем ћути:
она њега баш превари,
да и мене самог љути,

а̑л' такови' тешки' чуда
има, брате, светом свуда.

98.

Заман грми, заман сева,
заман с неба вишњи кара:
човек, жена, момак, дева
једно друго опет вара. —
Брже, злато, брже амо,
боља света да бегамо.

1849.

У споменицу

Мини Вуковој Букомановића

—

Певам дању, певам ноћу,
певам, селе, што год 'оћу.
И што 'оћу, оно могу:
само једно још не могу:
да запевам гласовито, 5
гласовито, силовито,
да те дигнем са земљице,
да те метем међ' звездице!
Кад си звезда, селе моја,
да си међу звездицама, 10
међу својим, селе моја,
милим сестрицама!

24. дек. 1849.

Укор.

—

'Де си, душо, 'де си 'рано?
'Де си, данче мио?
'Де си, сунце огрејано?
'Де си до сад био?
Та синоћ се теби млада 5
баш за цело нада':
сунце зађе, паде тама,
а ја оста' сама!

Ала љубиш, моје лане,
ала грлиш славно! 10
Љуби, грли, док не сване, —
та већ неси давно!
Већ недеља дана прође,
како ми не дође, —
јао, злато, тако т' Бога, 15
та како си могâ?

9. маја 1850.

PG
1418
R275A17
1903
knj.1

Radicevic, Branko
Pesme

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY